

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ,
кафедра психології

На правах рукопису

ВОРОБІЙОВ ЯРОСЛАВ
СТАН ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)
д)
Освітня програма Психологія
(назва)
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра

Науковий керівник:

Пашко Антоніна Олександрівна
канд. психол. наук, доцент _____

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 10 від 15.01.2024

Завідувач кафедри психології

Людмила ПІСНЯКОВА
(підпис) (Імя, ПІРІЗВИЩЕ)

Керуючий

Дніпро, 2024

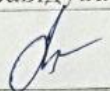
**«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра психології
 Освітній ступінь кваліфікаційний рівень бакалавра
 Спеціальність Психологія
 Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

(назва
кафедри)

 Людмила ПРИСНЯКОВА

(підпис)

12.02.2024

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

ВОРОБІЙОВ ЯРОСЛАВ

**Тема роботи: СТАН ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.**

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

2. Науковий керівник Пашко Антоніна Олександрівна
канд. психол. наук, доцент

3. Строк подання роботи на кафедру 12.02.2024р.
4. Мета кваліфікаційної роботи полягає в теоретичному та емпіричному вивченні системи життєвих цінностей сучасної молоді, з аналізом психологічних особливостей їх формування та визначенням впливу соціокультурного середовища на цей процес.
5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи:
- 1) Провести аналіз наукової літератури для уточнення теоретичних підходів до вивчення життєвих цінностей молоді.
  - 2) Застосування та порівняння різних емпіричних методів для вивчення системи цінностей у молоді.
  - 3) Аналіз отриманих результатів та узагальнення для визначення основних тенденцій та закономірностей.

4) Проаналізувати можливі напрямки для ефективного розвитку системи ціннісно-сміслового сприйняття молоді.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми та формулювання проблеми: Ознайомлення зі списком літературних джерел. Аналіз релевантних досліджень та літератури.	вересень	виконано
2.	Етап проведення дослідження: Визначення методології та інструментів дослідження. Розробка структурованих питань та анкети. Збір даних серед підлітків. Аналіз та обробка отриманих даних.	жовтень	виконано
3.	Висновки та їх інтерпретація: Формулювання висновків на основі аналізу даних. Інтерпретація результатів дослідження. Порівняння з результатами попередніх досліджень..	Жовтень-листопад	виконано

4.	Написання тексту кваліфікаційної роботи: Складання структури роботи (вступ, розділи, висновки). Написання основного тексту.	Листопад- грудень	виконано
5.	Оформлення та написання роботи: Редагування та корекція тексту. Вставка таблиць, діаграм, графіків. Виправлення стилістичних та граматичних помилок.	Грудень- січень	виконано
6.	Завершення роботи: Передзахист. Перегляд та остаточне редагування. Підготовка пояснювальної записки та презентації.	Січень - лютий	виконано
7.	Захист кваліфікаційної роботи	Лютий	виконано

Науковий керівник

(підпис)

Пашко А.О.

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Воробійов Ярослав

Дата видавання завдання 16.09. 2023

АНОТАЦІЯ

Освіта є базою для розвитку кожної особистості, запорукою успішного майбутнього України. Метою сучасної вищої освіти є формування професійної-компетентності, соціально-активної, творчої особистості, яка була би конкурентоспроможною на європейському ринку праці. Мінливі соціально-економічні й політичні умови розвитку суспільства актуалізують проблему формування особистісно-професійної спрямованості студентів-психологів. Важливою детермінантою активності професіонала виступає професійна спрямованість, яка регулює дії людини як суб'єкта професійної діяльності.

В наш час психолог має володіти не тільки запасом теоретичних знань та загальних практичних вмінь, а й специфічними знаннями та навичками, що стосуються надання психологічної допомоги людині у складній життєвій ситуації.

Аналіз досліджень. Підготовка професійних психологів залишалася предметом тривалих дискусій і пошуків багатьох поколінь психологів. У численних дослідженнях переконливо доведено залежність професіоналізації від наявності спеціальних здібностей до професійної діяльності і рівня розвитку індивідуально-особистісних якостей, відповідних вимогам виконуваної діяльності. Умови і шляхи формування та корекції професійної спрямованості особистості студентів розкрито у працях М. І. Дяченко, Е. Ф. Зеєр, С. О. Зімічева, Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, В. Н. Ткачов, та інші.

Об'єктом дослідження є професійно-важливі якості студентів-психологів.

Предметом дослідження є стан та психологічні особливості професійної готовності студентів-психологів.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити проблему формування професійної компетентності майбутніх психологів під час навчання у вищому навчальному закладі.

У якості **гіпотези** сформульовано положення про те, що більшість студентів свідомо підійшли до вибору своєї майбутньої професії, яка вимагає розвиненості таких компетенцій як: високий рівень емпатії та емоційних якостей, самоконтролю, стресостійкості, спрямованість особистості на сферу діяльності «людина-людина», достатні комунікативні та організаційні якості.

Завдання дослідження:

1. Розкрити суть поняття професійна компетентність психолога в історії вітчизняної та зарубіжної психологічної думки.
2. Охарактеризувати особливості професійної компетентності студентів у ВНЗ, представлених у психологічній літературі.
3. Підібрати методи та психодіагностичні методики визначення психологічних особливостей професійної компетентності у студентів-психологів.
4. Провести емпіричне дослідження з метою виявлення впливу навчання на розвиток професійної компетентності студентів-психологів.

Методи і методики дослідження.

-Теоретичні; - Емпіричні з використанням методик: (Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК; Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Е. А. Клімова; Методика визначення стресостійкості й соціальної адаптації Холмса й Раге ; Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності (Г.Я.Розен); Опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (Реан А.А.); Психологічна оцінка організаторських здібностей особистості в рамках організованої групи (Л.И.Уманский, А.Н.Лутошкін та інш.), Методика діагностики емпатійних здібностей (В.В. Бойко); -Математико-статистичні методи.

Структура роботи: Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

ANNOTATION

Education is the basis for the development of every individual, the key to a successful future for Ukraine. The goal of modern higher education is the formation of professional competence, a socially active, creative personality that would be competitive in the European labor market. Changing socio-economic and political conditions for the development of society actualize the problem of developing the personal and professional orientation of psychology students. An important determinant of a professional's activity is professional orientation, which regulates the actions of a person as a subject of professional activity.

Currently, a psychologist must have not only a stock of theoretical knowledge and general practical skills, but also specific knowledge and skills related to providing psychological assistance to a person in a difficult life situation.

Research analysis. The training of professional psychologists has remained the subject of lengthy discussions and searches for many generations of psychologists. Numerous studies have convincingly proven the dependence of professionalization on the presence of special abilities for professional activities and the level of development of individual personal qualities that meet the requirements of the activity performed. The conditions and ways of forming and correcting the professional orientation of students' personality are revealed in the works of N. I. Dyachenko, E. F. Zeer, S. A. Zimicheva, N. V. Kuzmina, V. A. Slastenin, V. N. Tkachev, and other.

Study object is the professionally important qualities of psychology students.

Study subject is the state and characteristics of professional readiness of psychology students.

Study purpose. To theoretically substantiate and empirically explore the problem of developing the professional competence of future psychologists during their studies at a higher educational institution

As a **hypothesis**, the position is formulated that the majority of students consciously approached the choice of their future profession, which requires the

development of such competencies as: a high level of empathy and emotional qualities, self-control, stress resistance, personality focus on the field of “person-to-person” activity, sufficient communication and organizational properties.

Study tasks:

1. To reveal the essence of the concept of professional competence of a psychologist in the history of domestic and foreign psychological thought.
2. To characterize the features of professional competence of students in universities presented in the psychological literature.
3. To select methods and psychodiagnostic techniques for determining the psychological characteristics of professional competence among psychology students.
4. Conduct an empirical study to identify the impact of training on the development of professional competence of psychology students.

Research methods and techniques.

-theoretical; - empirical using methods: (Diagnostics of communicative and social competence of the KSC; Differential Diagnostic Questionnaire (DQ) by E. A. Klimova; Methodology for determining stress resistance and social adaptation by Holmes and Rage; Determination of the level of perceptual-nonverbal competence (G.Ya.; Questionnaire “Motivation for success and fear of failure” (Rean A.A.); Psychological assessment of an individual’s organizational abilities within an organized group (L.I. Umansky, A.N. Lutoshkin, etc.), Methodology for diagnosing empathy abilities (V.V. Boyko); -mathematical and statistical methods.

Work structure: The work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references and appendices.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНУ ТА ПСИХОЛОГІЧНІЙ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	9
.....	
1.1 Поняття професійно-важливих якостей та здібностей особистості.....	9
1.2 Професійно-важливі якості психолога.....	18
1.3 Життєвий вибір та професійна зрілість.....	24
1.4 Вплив освітнього середовища ВНЗ на розвиток особистості майбутнього фахівця.....	27
1.5 Професійна підготовка майбутніх психологів ...	29
ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ	36
РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ЗАКЛАДІ	40
2.1 Організація та обґрунтування методів дослідження	40
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	54
ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ	102
ЗАГАЛЬНИЙ	109
ВИСНОВОК.....	
ПРАКТИЧНІ	115
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	
СПИСОК	116
ЛІТЕРАТУРИ.....	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Освіта є базою для розвитку кожної особистості, запорукою успішного майбутнього України. Вона має відповідати інтересам і запитам суспільства, саме тому одним з основних завдань освіти стає професійна підготовка фахівців, що спрямована на потреби сьогодення. Мінливі соціально-економічні й політичні умови розвитку суспільства актуалізують проблему формування особистісно-професійної спрямованості студентів-психологів. Метою сучасної вищої освіти є формування професійної-компетентності, соціально-активної, творчої особистості, яка була би конкурентоспроможною на європейському ринку праці. Важливою детермінантою активності професіонала виступає професійна спрямованість, яка регулює дії людини як суб'єкта професійної діяльності.

В наш час психолог має володіти не тільки запасом теоретичних знань та загальних практичних вмінь, а й специфічними знаннями та навичками, що стосуються надання психологічної допомоги людині у складній життєвій ситуації. Зокрема, на жаль, стають актуальними такі сфери психологічної допомоги, як: психологічна допомога вимушеним переселенцям, які втратили дім, роботу, звичне оточення; психологічна допомога особам, які приймали участь в бойових діях, зняття негативного впливу тривалої стресової ситуації (перебування в зоні бойових дій) та запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу; психологічна робота з особами, які внаслідок бойових дій втратили близьку людину, зокрема з дітьми, що залишились без батьків тощо. Зазначені аспекти практичної роботи психолога особливо необхідно враховувати в наш час при підготовці студентів – майбутніх психологів. Тому постає проблема формування особистісної та професійної компетентності у майбутніх психологів

Аналіз досліджень. Підготовка професійних психологів залишалася предметом тривалих дискусій і пошуків багатьох поколінь вітчизняних психологів (К. А. Абульханова-Славська, Б. Р. Ананьєв, В. А. Артемов, А. В. Брушлинский, Е. А. Будилова, А. Н. Леонт'єв, А. Р. Лурія, А. В. Петровський, М. В. Соколов, Е. В. Шорохова, М. Р. Ярошевський). Дослідженню професійно важливих якостей присвячена робота А.К. Маркової. Професійно важливі якості саме психолога розглядали М.О.Амінов, Є. С.Романова, Є. О.Клімов. Також заслуговує уваги дослідження М.С. Пряжнікова, який виділив соціальні та індивідуально-психологічні якості психолога. У численних дослідженнях переконливо доведено залежність професіоналізації від наявності спеціальних здібностей до професійної діяльності і рівня розвитку індивідуально-особистісних якостей, відповідних вимогам виконуваної діяльності (Б. Р. Ананьєв, А. А. Деркач, Е. А. Клімов, Н.В. Кузьміна, Б. Ф. Ломов, А. К. Маркова, В. С. Мерлін, К. К. Платонов, Н.С. Пряжніков, В. Д. Шадриков та ін). Умови і шляхи формування та корекції професійної спрямованості особистості студентів розкрито у працях М. І. Дяченко, Е. Ф. Зеєр, С. О. Зімічева, Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, В. Н. Ткачов, та інші.

Об'єктом дослідження є професійно-важливі якості студентів-психологів.

Предметом дослідження є стан та психологічні особливості професійної готовності студентів-психологів.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити проблему формування професійної компетентності майбутніх психологів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Завдання дослідження:

1. Розкрити суть поняття професійна компетентність психолога в історії вітчизняної та зарубіжної психологічної думки.
2. Охарактеризувати особливості професійної компетентності студентів у ВНЗ, представлених у психологічній літературі.

3. Підібрати методи та психодіагностичні методики визначення психологічних особливостей професійної компетентності у студентів-психологів.
4. Провести емпіричне дослідження з метою виявлення впливу навчання на розвиток професійної компетентності студентів-психологів.

У якості **загальної гіпотези** сформульовано положення про те, що більшість студентів свідомо підійшли до вибору своєї майбутньої професії, яка вимагає розвиненості таких компетенцій як: високий рівень емпатії та емоційних якостей, самоконтролю, стресостійкості, спрямованість особистості на сферу діяльності «людина-людина», достатні комунікативні та організаційні якості.

В якості **емпіричних гіпотез** сформульовані наступні:

1. Припустимо, що у частини студентів рішення було ситуативним та професійні компетенції не сформовані на достатньому рівні та потребують подальшого розвитку.
2. Припускаємо, що професійні компетенції студента-психолога, такі як: емпатії, комунікативні, та організаційні навички розвиваються під час навчання у вищому навчальному закладі.

Методи і методики дослідження.

1. Теоретичні (аналіз, синтез та узагальнення даних літературних джерел).
2. Емпіричні (спостереження, психодіагностичний метод) с використанням методик: (Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК; Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Е. А. Клімова; Методика визначення стресостійкості й соціальної адаптації Холмса й Раге ; Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності (Г.Я.Розен); Опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (Реан А.А.); Психологічна оцінка організаторських здібностей особистості в

рамках організованої групи (Л.И.Уманский, А.Н.Лутошкін, А.С.Чернишов, Н.П.Фетіскін); Методика діагностики емпатійних здібностей (В.В. Бойко); Тайм-синдром менеджера Н. Водоп'янова; Методика діагностики рівня рефлексивності Карпова А.В.)

3. Математико-статистичні методи (Т-критерій Ст'юдента).

Структура роботи:

Робота викладена на 129 сторінках, містить 34 рисунки та 35 таблиці.

У роботі використано 105 літературних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ЗАКЛАДІ.

1.1 Поняття компетентності та її структура.

Поняття компетентності доповнюється і предметно розкривається у багатьох психологічних дослідженнях, що стосуються професійної діяльності людини. Підхід до розкриття компетентності у вітчизняній психології, на наш погляд, дозволяє більш широко подивитися на завдання її формування, оскільки виводить практиків на аналіз умов (як особистісних утворень), що забезпечують успішне виконання мотиваційної, оперативної та оціночної боку професійної діяльності, а також на осмислення генезису і необхідності цілісного, системного підходу до виховання і професіоналізації особистості, формування компетентності в широкому і вузькому сенсі цього поняття.

Компетентність – це здатність особистості ефективно застосовувати набуті знання, уміння й навички у певній галузі професійної діяльності та повсякденній життєдіяльності.

Компетентності – це певні конструкти, що визначають спрямованість компетентної особистості.

У психологічних словниках термін «психологічна компетентність» не визначено. У «Педагогічному словнику» - найближче поняття - професійна компетентність педагога: володіння вчителем необхідною сумою знань, умінь і навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, спілкування і особистості вчителя як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості [46].

Однією з перших робоче визначення «психологічної компетентності» щодо педагогічної професії запропонувала І.С. Якиманська [102]. У професійно психологічну компетентність дослідником включалися: сукупність знань, умінь і навичок з психології; вміння використовувати

психологічні знання в роботі з учнями; вміння бачити за поведінкою дитини його стан, рівень розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, здатність орієнтуватися, оцінювати психологічну ситуацію у відносинах з дитиною або колективом дітей і обирати раціональний спосіб спілкування. При всій його розгорненні даного визначення, воно не враховує здатності педагога осмислювати психологічну інформацію, включати в мотиваційно-особистісний план, будувати на її основі правильну систему відносин, приймати адекватні педагогічні рішення і т.д.

Компетентність слід розрізняти за: формою прояву, обсягом та видами.

Рис.1.1 Різновиди прояву компетентності

Структуру професійної компетентності М. Тоба розглядає в єдності таких складників:

- когнітивні компетенції (загально-культурні і спеціальні знання й інтелектуально-творчі засоби);
- практико методичні компетенції (здатність застосування засобів цільового формування адекватних до конкретної ситуації уявлень і використання отримуваних результатів для проектування та суб'єктивної реалізації власних дій);
- особистісні компетенції (побудова системного досвіду як основа цілісного особистісного стилю адекватного розуміння й вирішення значущих ситуацій) [71].

Учені (О.Амослов, О.Бодальов, А.Деркач, Л. Карамушка, С.Максименко, А. Маркова, Л.Столяренко, В. Третьяченко, М.Холодна, О.Фастова та інші) акцентують увагу на особливій ролі соціальної компетентності в розвитку особистості й у процесі становлення майбутніх практичних психологів [90]. Адже набуття професійних знань психологом залежить від уміння приймати іншу людину такою, якою вона є, розуміти когнітивні передумови виникнення різних емоційних станів, пов'язувати їх із базовими формами захисту, адекватно визначити свій внесок у виникнення непорозумінь з іншими людьми, бачити стереотипні, деструктивні тенденції поведінки, які є не продуктивними для взаємодії з іншими людьми.

Учені А.Сухов, А. Деркач до змістової характеристики соціально-психологічної компетентності особистості зараховують спеціальні знання про суспільство, політику, економіку, культуру, тобто світогляд, який дає змогу особистості орієнтуватися в будь-якій соціальній ситуації, приймати правильні рішення й досягати поставлених цілей [90].

Соціально-психологічна компетентність – це сукупність спеціальних комунікативних, соціально-перцептивних та інтерактивних знань, які дають змогу індивіду орієнтуватися в соціальних ситуаціях, міжособистісних відносин (розуміння соціальних оцінок, регулювання поведінки), приймати

правильні рішення й досягати визначених цілей. Важливим є вміння адаптуватися до міжособистісних контактів, до людей, що в них задіяні, правильно сприймати й оцінювати їхні вчинки, взаємодіяти ними й налагоджувати продуктивні взаємини в різних соціальних ситуаціях, без чого неможливе нормальне життя і психічний розвиток особистості [90].

Соціально-перцептивна компетентність означає ступінь відповідності сформованих картин світу, стереотипів, образів науковим картинам світу, виявляється в умінні розуміти наміри, вчинки, особистісну мотивацію співбесідника. Компетентність в взаємодії виявляється у знаннях про природу соціального впливу. Особливе значення для соціально-психологічної компетентності має емпатія, що здійснює вплив на когнітивну сферу, сприяє глибокому проникненню в ситуацію, допомагає виявити ідентифікацію.

Соціально-психологічна компетентність має прямий стосунок до теорії «Я-концепції» [90]. Розрізняють як психофізіологічний так і соціально-психологічний образ «Я». До найбільш відомих теорій соціально-психологічного «Я» належать теорії дзеркального «Я», соціального

порівняння й самосприйняття. Складаючись із відображення соціальних оцінок (думок інших людей). Соціально-психологічне «Я» регулює поведінку і діяльність особистості. Сформована під зовнішніми впливами когнітивна сфера (картини світу, образи) набуває самостійного значення і виступає як регулятор. Внутрішній образ залежить не тільки від відповідності науковим картинам світу а й від психотравмованості «Я» в процесі соціалізації, самооцінки, самоповаги як найважливіших регулятивних функцій «Я».

Соціально-психологічна компетентність запобігаю деформуванню «Я», тому позитивно впливає на сприйняття картини світу, регуляцію професійної діяльності особистості [90].

Розвиток соціально-психологічних властивостей особистості відбувається в єдності внутрішньо-психічної та зовнішньої практичної діяльності, з одного боку, а соціально-психологічні властивості особистості виявляються, формуються й розвиваються в соціумі, з іншого – соціальне середовище, володіючи багатьма рівнями свободи, значною мірою визначається особистими комунікативними якостями та перептивно-інтерактивними можливостями індивіда [95].

Отже, соціально-психологічна компетентність як інтегральна якість особистості пронизує всі її професійно-особистісні утворення, тобто формує індивідуальну програму поведінки в системі соціальних відносин, визначає мотиваційну спрямованість щодо розвитку комунікативних здібностей, прагнення до збереження та розвитку соціально-психологічних традицій конкретного соціального інституту, групи, в якій відбувається її соціалізація загалом, тобто створює комунікативний стиль життя індивіда [95].

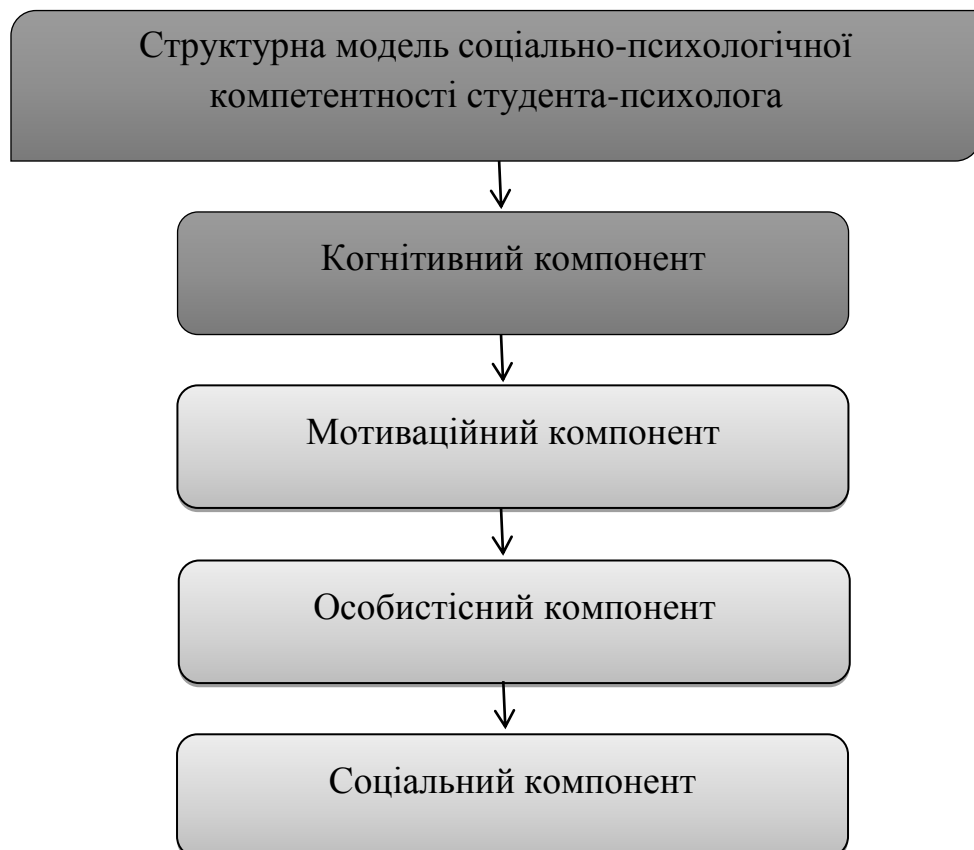
За результатами дослідження Л.Лепіхової , визначенно складники соціально-психологічної компетентності, які визначені як комплекс особистісних властивостей :

- соціальний інтелект;
- адаптивність до соціальної ситуації;
- особистісна гнучкість;

- вербальний інтелект;
- м'яка домінантність як керівництво ситуацією;
- соціальна сміливість;
- ініціатива в контактах;
- упевненість у собі;
- успішність у житті [8].

Учені розглядають соціально-психологічну компетентність як механізм, «що доповнює всі інші види компетентності особистості, які так чи інакше пов'язані інтерперсональними відносинами [21].

На мою думку, в структуру соціально-психологічної компетентності студента-психолога мають входити соціально-психологічні здатності та якості, які відповідають змісту інформації у сфері соціально-психологічного знання, а також умінь і навичок, що дають змогу здійснювати правильне соціально-психологічне забезпечення взаємодії з клієнтами та колегами в процесі виконання майбутніх професійних функцій. Структурну модель соціально-психологічної компетентності студента-психолога становлять когнітивний, мотиваційний, особистісний і соціальний компоненти.

Рис.1.3 Структурна модель соціально-психологічної компетентності студента-психолога

Серед дослідників немає єдності щодо оцінювання когнітивної сфери студентів: досліджуються особливості від психічних пізнавальних процесів до когнітивних стилів і навіть стилів пізнавального ставлення до світу. Когнітивний компонент має оцінюватись за рівнем інтелекту (соціальний інтелект, адаптивність до соціальної ситуації, вербальний інтелект) [47].

Мотиваційний компонент передбачає наявність у студента професійних цінностей і ідеалів, мотивації, розуміння сенсу цієї діяльності і свого місця в ній, громадянської позиції й морально-естетичного кругозору. Ця сфера особистості може бути описана сукупністю окремих мотивів, цінностей, смислів, потреб, установок.

Особистісний компонент характеризується наявністю соціально-психологічних характеристик, необхідних для успішної взаємодії, перелік яких розробляється в ході психологічного аналізу, професійної діяльності та міститься в психограмі [47].

Психограма являє собою перелік найбільш значущих психологічних якостей особистості, наявність яких сприяє успішному виконанню професійної діяльності. Проаналізуємо психограму професії психолога [55].

Професіографія – технологія вивчення вимог, які пред'являються професією до особистісних якостей і психофізичних можливостей людини, її використовують з метою розроблення інформаційних, діагностичних, корекційних і формуючих методичних посібників і практичних рекомендацій для забезпечення взаємовідповідності людини і професії. Професіографія забезпечує формулювання практичного завдання й організацію його вирішення з метою оптимізації і підвищення ефективності професійної праці. Професіографія охоплює різні сторони конкретної професійної діяльності – соціальні, соціально-економічні, історичні, технічні, технологічні, правові, гігієнічні, психологічні, психофізіологічні, соціально-психологічні [10, с.3;5].

Психографія – це не тільки метод психології. Це загальний метод аналізу, опису трудової діяльності й умов праці. Комплексний, систематизований, короткий та багатосторонній опис виду роботи, який призначений для проведення психологічного вивчення праці і використання в подальшій практичній діяльності, називається психологічною професіографією [10].

Важливою частиною професіограми є психограма, яка є психологічним аналізом структури професіональної діяльності. Зміст і об'єм професіограми залежить від мети з якою вивчають професії. Метою може бути профвідбір, профорієнтація, профконсультація, виробниче навчання, раціоналізація режиму й умов праці.

В таблиці 1.1 представлений комплекс методів вивчення професійної діяльності (професіографія) [10].

Табл.1.1 Методи вивчення професійної діяльності

Праця	
Комплекс методів вивчення професійної діяльності (професіографія)	
↓	↓
Професіограми	Психограми
Для оптимізації умов і режиму праці	Професія (спеціальність, посада)
Для покращення санітарно-гігієнічних умов і безпеки праці	Умови можливості роботи
Для вирішення соціально-психологічних питань	Зовнішні фактори
Для турботи про працівників і керівництво	Особливі або виключні вимоги до психіки людини
Для оцінки стимулювання праці	Рівняння успішності
-	Номограма
-	Структурограма

-	Індивідуальна структурограма
---	------------------------------

Професіограми і психограми професій типу «людина-людина» відображають звичайно лише якісні характеристики діяльності. Усі соціально-психологічні умови діяльності суб'єктів, як правило, складно заздалегідь передбачити і кількісно оцінити через високу динамічність її специфіку соціально-психологічних феноменів. Наприклад, діяльність того чи іншого фахівця в організації багато в чому визначається її формальною структурою (числом рівнів управління, жорстокістю регламентації тих чи інших аспектів діяльності - доступу в базу даних, контролю спілкування та ін.), особистісними особливостями, безпосередніх керівників, організаційною культурою [96, с.301].

Успішність професійної діяльності суб'єкта в професіях типу «людина-людина», як правило не може бути зведена лише до результативності. Вона звичайно є інтегральним феноменом (кількісні і якісні показники діяльності психофізіологічні витрати, задоволеність працею, оцінка людиною своєї праці і її оплати, взаємини з колегами і керівництвом, їхня оцінка праці суб'єкта й ін.). Крім цього, у професіях «людина-людина» відчутним є вплив факторів зовнішнього середовища, таких як соціально-економічна політика держави у певні періоди, різні соціально-психологічні феномени громадського життя, що одночасно охоплюють різні організації і їхній персонал [96, с.301].

В структурі діяльності фахівців, що працюють з людьми виділяють наступні задачі:

- розуміння психологічного змісту різних життєвих та професійних ситуацій, дій, вчинників та інших проявів особистості клієнта;
- прогнозування способів поведінки та розробка змістовних та адекватних втручань у контексті відповідних ситуацій;

- адекватне розуміння себе, своїх емоцій, станів, думок, опанування навичками психологічної релаксації, що запобігатимуть професійному вигорянню;
- реалізація власного особистого та професійного потенціалу [89].

З'явилась необхідність розрізняти підтипи в професіях типу «людина-людина» («людина-людина», «людина-оціальна контактна група», «людина-соціальні групи» і ін.), оскільки вони часто передбачають різні трудові функції суб'єктів. Так і в професії «психолог» вимоги до професійно важливих якостей психолога-дослідника, викладача, тренера, зовнішнього оргконсультанта, внутрішнього оргконсультанта (психологів організації), психотерапевта та ін. дуже різняться [96, с. 303-304].

Узагальнення професіограм різних професій, що відносяться до типу «людина-людина» (вчитель, менеджер, психолог, тренер, іміджмейкер, тіло охоронець та ін.) дозволило виділити такі спільні для них риси:

- Якості, які забезпечують успішність виконання професійної діяльності:
  - 1) Здібності: комунікативні (навички спілкування і взаємодії з людьми), організаційні, вербальні (уміння говорити ясно, чітко, виразно), ораторські, розвинуті мисленеві якості, розвинуті мнемонічні здібності, високий рівень концентрації уваги, здатність впливати на оточуючих, психічна та емоційна врівноваженість, здатність до співпереживання;
  - 2) Особистісні якості, інтереси та схильності: високий ступінь особистісної відповідальності, самоконтроль та врівноваженість, терпимість та безоцінне ставлення до людей, інтерес та повага до іншої людини, потяг до самопізнання, та саморозвитку, оригінальність, винахідливість, різнобічність, тактовність, вихованість,

цілеспрямованість, енергійність, артистизм, вміння прогнозувати події, вимогливість до себе та інших.

- Якості, які перешкоджають ефективності професійної діяльності: неорганізованість, психічна та емоційна неврівноваженість, замкнутість, невпевненість у собі, безініціативність, агресивність, ригідність мислення, егоїстичність, неакуратність, відсутність організаційних здібностей, низький інтелектуальний рівень, явні фізичні вади [80].

Як справедливо зазначив В.О.Толочек, структура і зміст професійної компетентності визначаються специфікою праці. У професіях типу «людина-людина» особливого значення набуває підсистема психологічної компетентності, що забезпечує ефективну взаємодію суб'єкт-суб'єктних відношеннях. Психологічна компетентність – це система знань про людину, як індивіда, суб'єкта, особистості й індивідуальності, включеної в міжособистісну взаємодію, що забезпечує її ефективність [96, с. 303-304].

Підсистемами психологічної компетентності є такі :

- Соціально-перептивна (знання людей внаслідок живостіжливості і проникливості);
- Соціально-психологічна (знання закономірностей поведінки і діяльності людини, включеної в соціальну групу);
- Аутопсихологічна (самопізнання, самооцінка, самоконтроль емоцій, станів, працездатності поведінки, а також само ефективності);
- Комунікативна (знання стратегій і методів ефективного спілкування);
- Психолого-педагогічна (знання методів здійснення впливів) [96, с.278].

Соціальний компонент характеризується вмінням спілкуватися і працювати в системі міжособистісних відносин, вирішувати конфлікти, правильно визначати особистісні особливості та емоційні стани

людей, вибирати адекватні способи поводження з ними й реалізовувати ці способи в процесі взаємодії. Цей компонент оцінюється за структурою міжособистісних відносин у студентській групі [47].

Говорячи про процес формування соціально-психологічне компетентності, важливо визначити найбільш сприятливий період для її становлення й розвитку, зокрема в період навчання у ВНЗ. Чотири-п'ять років навчання у вищій школі для молодих людей є значним відрізком часу, наповненим цікавими, значущими подіями, часто навіть не пов'язаними безпосередньо з майбутньою трудовою діяльністю. Не випадково після закінчення ВНЗ багато людей згадують студентські роки як найщасливіші й цікаві роки свого життя.

Соціально-психологічна компетентність як системна якість особистості майбутніх психологів формується в процесі соціалізації та є відображенням її змісту і якості в навчальній діяльності й навчально-професійній практиці. Формування соціально-психологічної компетентності в майбутніх психологів на етапі навчання передбачає врахування структури соціально-психологічної компетентності, що складається з таких компонентів:

- когнітивного, мотиваційного, особистісного та соціального;
- проблеми становлення соціально-психологічної компетентності на різних етапах навчання у ВНЗ (адаптації, інтенсифікації, ідентифікації);
- єдності таких видів діяльності студентів у процесі навчання: навчальної, позанавчальної й навчально-психологічних наук.

1.2 Професійно-важливі якості психолога

У вітчизняній та зарубіжній психології існує безліч підходів до дослідження особистості, але в останні роки зріс інтерес до прикладного аспекту цього психологічного напрямку — дослідження професійно — них і особистісних якостей психологів. У багатьох дослідних роботах

відзначається певна залежність між особистісними якостями психолога і ефективністю професійної діяльності.

Як показав здійснений Н.А.Сургуд аналіз сучасної наукової літератури, до професійно важливих якостей практичного психолога найчастіше відносять такі : гуманізм, домінування соціальної ергічності, емоційна чутливість, соціальна зрілість, моральність, висока комунікативність, толерантність, емпатійність, здатність до рефлексії, щирість, дружелюбність, відкритість, високі інтелектуальні показники, відсутність хронічних внутрішніх конфліктів, здатність до самовдосконалення тощо [93, с. 9].

Н.І. Пов'якель професійно важливі якості психолога розподілила на окремі блоки:

- Професійно важливі особистісні риси і якості (адекватність і сталість самооцінки, сенситивність, емпатійність, фрустраційна толерантність, відсутність хронічних внутрішніх особистісних конфліктів, які обумовлюють проєкції, психологічні захисти тощо);
- Професійно важливі соціально-когнітивні і комунікативні уміння (уміння слухати іншого, коректно представляти власну думку, встановлювати соціальний контакт тощо);
- Розвинуті професійно важливі якості і властивості: уважність, спостережливість; гучкість, пластичність, та динамічність мислення; здатність виділяти суттєве та узагальнювати , прогнозувати реакції іншого; уміння рефлексувати щодо себе та іншого, дій та станів тощо;
- Необхідні психофізичні властивості та психічні якості, що характеризують нервову систему як сталу, міцну, стресостійку, і водночас досить гнучку і пластичну;
- Авторські, творчі та організаторські здібності [73].

До професіограми психолога, за Є.Г. Романовою, окрім вищеназваних, також входять: 1) такі професійно важливі якості як гарний розвиток

образної і словесно-логічної пам'яті; гарний розвиток мнемічних здібностей (довгострокова і короткочасна пам'ять); високий рівень розвитку образного і логічного мислення; 2) такі особистісні якості як високий ступінь особистісної відповідальності; безоцінне ставлення до людей; інтерес і повага до іншої людини; прагнення до самопізнання, саморозвитку, оригінальність, різнобічність, допитливість, навченість [80].

Н. А. Амінов и М. В. Молоканов виявили, що для успіху практичного психолога найважливішими якостями особистості є: загальний інтелект і стресостійкість, підтримуючий стиль спілкування. За їх даними, психолог уміє підтримувати контакт і стійкий до стресу при спілкуванні, може контролювати свою поведінку, емпатичний, самовпевнений, розслаблений, енергійний і самодостатній. Тобто, психолог-практик – це особистість, яка здатна добре адаптуватися до соціального середовища [13].

Е. В. Сидоренко і Н. Ю. Хряцова виділяють і описують деякі загальні якості практичного психолога: психологічна спостережливість – це чутливість в сприйнятті психологічних явищ, інших людей; психологічне мислення - це особливий спосіб, стиль мислення, що припускає здатність відчувати психологічний зміст спостережуваних подій і уміння його аналізувати; самоконтроль – це здатність концентруватися на психологічному завданні, не дивлячись на негативні емоційні стани, що виникають під час роботи; уміння слухати; емпатія; креативність [41].

У дослідженні, проведеному Л. М. Бечтолдом, Е. Е. Вернером, Р. Б. Кеттеллом і Дж. Е. Древалом, отриманий наступний психологічний портрет ефективного психолога: це особистість з творчим мисленням, що схильна до самоаналізу, любить працювати наодинці, незалежна і самовпевнена, але завжди готова скористатися новими можливостями для набуття нового досвіду, емоційно стійка, наділена розвиненим відчуттям самоконтролю, володіє гнучким мисленням і легко адаптується [41].

Насамперед слід сказати, що найважливішою якістю психолога є професійна компетентність, яка включає в себе професійні знання, вміння,

навички і здібності. Формування їх починається у період навчання у ВНЗ. В результаті вивчення різноманітних психологічних дисциплін, виконання курсових і дипломних робіт, проходження різних видів практик студент, підготовлений для успішної професійної діяльності на посаді психолога повинен:

- Розуміти цілі, методологію і методи професійної діяльності психолога;
- Володіти інструментарієм, методами організації та проведення психологічних досліджень;
- Розуміти специфіку предмета психології, її зв'язки з іншими дисциплінами, знати основні галузі психології та можливості застосування психологічних знань в різних сферах життя;
- Знати історію розвитку і сучасні проблеми психологічної науки;
- Знати закономірність еволюції психіки тварин, схожість і якісна відмінність психіки тварин і людини;
- Розуміти мозкові механізми психічних процесів і станів;
- Знати психологічні закономірності пізнавальних процесів, зокрема сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, мовлення;
- Знати механізми уваги, емоційних явищ, процеси вольової регуляції;
- Знати закономірності психічного розвитку людини на кожній віковій ступені;
- Знати основні закономірності психології освіти;
- Знати основні сфери і види діяльності психолога;
- Знати основи психодіагностики і психологічного консультування;
- Знати основи психотерапії, колекційної та розвиваючої роботи психолога;

Для психолога важливо бути різнобічно підготовленим фахівцем, ерудованим в різних областях психології. Однак його професійна ерудиція

включає в себе не тільки знання психології, але і певну сукупність знань в області філософії, історії, культурології, педагогіки, економіки, соціології, політології, права, фізичної культури, математики, інформатики та концепцій сучасного природознавства.

Професійні вміння визначають успішність практичної діяльності психолога, його здатність застосовувати психологічні знання до виконання своїх обов'язків. До їх числа відносяться вміння виконувати конкретні дії, володіння прийомами, психологічними «техніками» роботи. Важливо не тільки знати, а і вміти ці знання використовувати.

Професійні навички – це професійні дії, які дозволяють психологу ефективно виконувати роботу. Чим більше досвід, тим більше професійних навичок набуває фахівець. Саме тому досвід роботи фахівця-психолога в певній галузі особливо цінується клієнтами і та колегами. Вміле використання цього досвіду формує мудрість професіонала-психолога.

Професійна компетентність психолога проявляється також в певній мотивації і спрямованості його особистості. До їх числа належать творчий підхід до діяльності, активний пошук новаторських підходів і інноваційних технологій, особиста ініціатива і професійна комунікабельність.

Для успішної роботи психолог повинен постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності, брати участь у курсах підвищення кваліфікації, спеціалізованих семінарах, з окремих проблем психології. Самоаналіз досвіду роботи і самодовсконалення професійних умінь допомагають психологу досягти більш високих результатів у своїй діяльності.

Розвиток компетентності та особистоті психологів як фахівців починається в студентські роки і триває протягом багатьох років. Грунтуючись на спостереженнях за студентами і вже працюючими фахівцями, Н.С.Пряжников і Е.Ю.Пряжникова [76] умовно виділяють наступні етапи професійного розвитку психологів.

- Захоплено-романтичний. Виявляється в період знайомства з психологією. Студентди в захваті від психології і очікують від неї дуже багато.
- Етап самоствердження. Хочеться «дізнатись що-небудь». Бажання не тільки теретично міркувати, а навчитися робити щось практичне.
- Перші розчарування і пошук нових особистісних смислів в навчанні і подальшій роботі. Від теорії до практики- великий шлях. Це викликає певне розчарування. На цій основі формується нове більш реалістичне розуміння психології.
- Початок самостійного рішення деяких психологічних проблем, як теоретичних так і практичних. Студент вже застосовує певні технології і методи. Починається професійне самоствердження.
- Спроби працювати по новому.
- Звернення до теоретичних та методологічних основ психології.
- Імпровізація і професійна творчість уже на основі оновленої теоретичної і методологічної бази, де органічно поєднується теорія та практика, наука і мистецтво.

Як відзначають Н. С. Пряжников і Е. Ю. Пряжнікова, далеко не всі психологи проходять "повний цикл" такого розвитку, багато "застряють" на якихось етапах, тобто зупиняються в своєму професійному розвитку [76].

За період навчання на психологічному факультеті уявлення студентів про психолога-професіонала значно змінюються: на молодших курсах вони досить стереотипні, на старших курсах стають все більш різноманітними і варіативними. В образах професіонала старшокурсники частіше відбивають отримані знання, а також індивідуальні особистісні особливості. [40].

Е. С. Романова серед якостей, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності психологів, виділяє наступні:

- високий рівень розвитку концентрації і стійкості уваги;
- високий рівень розвитку переключення і розподілу уваги;

- гарний розвиток образної і словесно-логічної пам'яті;
- високий рівень розвитку образного мислення;
- розвиток логічного мислення; гарний розвиток мнемічних здібностей (довгострокова і короткочасна пам'ять);
- комунікативні здібності;
- вміння слухати;
- вербальні здібності;
- ораторські здібності;
- здатність до самоконтролю;
- високий ступінь особистої відповідальності;
- терпимість, безоціночне ставлення до людей;
- інтерес і повага до іншої людини;
- прагнення до самопізнання, саморозвитку;
- оригінальність, спритність, різнобічність; допитливість і навченість;
- тактовність, вихованість;
- схильність до співпереживання; ініціативність;
- цілеспрямованість, наполегливість;
- інтуїція, вміння прогнозувати події;
- вміння зберігати таємницю; творчий початок;
- ерудованість [41].

Комунікативна компетентність є основною складовою професійної компетентності психолога.

Організаторські здібності проявляються в динаміці оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для успішного виконання професійної діяльності.

Велику роль у спілкуванні психолога з клієнтом грає його вміння до емпатійній взаємодії. Прояв емпатії в спілкуванні означає, що психолог чуйно і точно реагує на переживання клієнта, наче це його власні переживання.

Психічна адаптація відіграє важливу роль у підтримці адекватних співвідношень у системі «індивідуальністю-середовище».

Таким чином, для психолога дуже важливо мати високий рівень соціально-психологічної адаптації для того, щоб легше справлятися з мінливими умовами своєї діяльності.

Головна характеристика психологічної стійкості до стресів – це мобільність психіки при переході від однієї задачі до іншої.

У виникненні реакції на стрес, а також адаптаційних розладів, відіграють велику роль індивідуальна уразливість або стійкість до дії стресу, адаптивні здібності. Про це свідчить той факт, що ці розлади розвиваються не у всіх людей, на яких впливає сильний стрес.

Психолог повинен розуміти, помічати свої почуття, зокрема й негативні, не витісняти їх. Тільки в такому випадку він буде контролювати свою поведінку. Адже психолог здатний сприяти в позитивних змінах клієнта тільки тоді, коли проявляє толерантність до всього різноманіття чужих і «своїх» емоційних реакцій.

Чим більше психолог знає про себе, тим краще він зрозуміє своїх клієнтів.

1.3 Життєвий вибір та професійна зрілість

Життєвий вибір є надзвичайно складним і багатоаспектним психологічним феноменом, оскільки саме життя є результатом життєвих виборів, які щогодини робить особистість; життєвий вибір людини має потужні рушійні і спрямовуючі сили, регулятивні можливості. У сучасній соціально-економічній ситуації кількість виборів, які з необхідністю повинна здійснити людина, зростає: нестабільність економічного життя, тривожність у зв'язку з можливістю втратити роботу, часто дисгармонійні стосунки в сім'ї, обумовлені неоднозначністю життєвої ситуації, усвідомлення некомпетентності при рішенні смисложиттєвих завдань та ін., робить надзвичайно актуальними питання природи і суті життєвих виборів [1].

Здійснюючи вибір в переломні періоди життя, людина тим самим визначає напрям і характер свого подальшого розвитку: ефективний вибір сприяє, а неефективний – утруднює досягнення людиною вершин.

Особистісний вибір розглядається в екзистенціальній і культурно-історичній психології як детермінанта становлення особистості, як можливість зміни соціальних умов її розвитку: вибір як вчинок формує особистість (Ж. П. Сартр, В. Франкл, М. М. Батхін, О. Г. Асмолов, В. П. Зінченко) [16].

Е. А. Клімов (1985) вважає, що професійне самовизначення процесом розвитку особистості як суб'єкта праці, прилученням її до суспільства, цивілізації, культури. Він виділяє два рівні професійного самовизначення:

- гностичний (перебудова свідомості і самосвідомості);
- практичний (реальні зміни соціального статусу особистості).

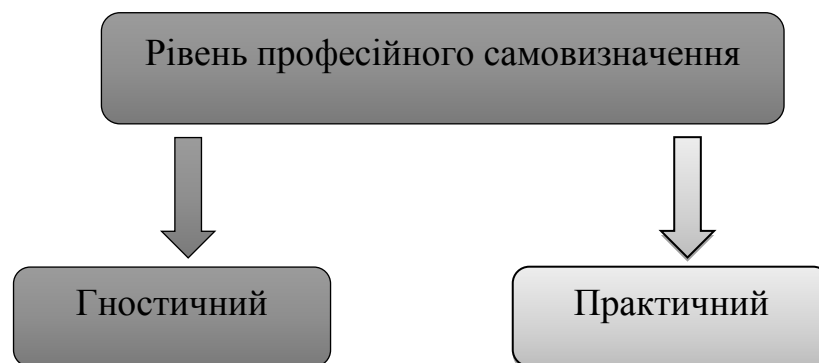

Рис.1.4 Два рівні професійного самовизначення

Згідно з логікою міркувань Е. А. Климова, професійне самовизначення не зводиться до одномоментного акту вибору професії і не закінчується разом з професійною підготовкою за обраною спеціальністю, а продовжується протягом усієї професійної особистості (цит. за Е. Ф. Зееру, 2005).

Професійне самовизначення - це процес самостійного вибору професії, здійснюваний особистістю на основі аналізу своїх даних і відповідності з вимогами професії. Відбивається у професійний плани особистості, цей

процес завершується з їх реалізацією. Професійне самоопределение, починаючись з роздумів над своїм майбутнім, які призводять до вибору професії, завершується її фактичним вибором. Прийняття рішення про професійному виборі, є важливою ланкою волевого акту, та завжди передую фактичному вибору професії, за якими слід професіоналізації, тобто оволодіння знаннями, вміннями та навичками з обраної професії.

Професійна зрілість активізує самопізнання, свідому саморегуляцію, визначає нові змісти професійної діяльності, стимулює професійне самовизначення й самореалізацію. Професійна зрілість – особистісний феномен, пов'язаний із професійною активністю, і відповідно, фахівець із відчуттям професійної зрілості – суб'єкт професійної діяльності [67].

Професійна зрілість – це відповідність професійного розвитку людини ціннісному ставленню особистості до себе, власної професійної діяльності, інших людей, життя й світу в цілому [14].

Основними характеристиками професійної зрілості є:

- зацікавленість вибору професії прагнення до одержання нової інформації й планування кар'єри;
- однорідність професійних переваг протягом тривалого часу в одній професійної області;
- зрілість інтересів, незалежність від інших людей і обставин щодо вибору професії й розвитку професійної діяльності, відповідність цінностей обраної роботи інтересам людини, відповідність переваг і здатностей інтересам і активності людини[27].

Аналіз літератури дозволяє виділити п'ять основних параметрів професійної зрілості людини:

- автономність;
- поінформованість про світ професій;
- вміння співвіднести інформацію зі своїми особливостями, уміння ухвалювати рішення;
- уміння планувати своє професійне життя;

➤ емоційна замученість у ситуаціях[31].

Автономність. Будь-яка людина буде задоволена своїм професійним рішенням (вибір або зміна професії, місця навчання, місце роботи, спеціалізації, перенавчання та ін.) тільки в тому випадку, якщо вона буде сприймати це рішення як своє власне, а не нав'язане ззовні [87].

Поінформованість про світ професій і вміння співвіднести інформацію зі своїми особливостями. При низькому рівні самосвідомості людина не в змозі сприймати запропоновану їй інформацію [61].

У якості теоретико-методологічної основи дослідження проблеми становлення професійної зрілості особистості майбутнього спеціаліста варто задіяти інтегративний підхід, що дозволяє розглянути соціально-психологічний освітній процес як процес становлення професійної зрілості з позиції цілісної системи й складових її компонентів; при цьому особистість постає як вища цінність, а професійна зрілість результат досягнення особистістю максимальної вершини свого розвитку[97].

Ця проблема адаптації особистості студента до нових соціальних умов, пов'язаних з навчанням у ВНЗ, новим колом спілкування, новими формами навчання, новими вимогами до оволодіння знаннями, і принципово новим завданням – необхідністю розвитку особистості в професійному плані [41].

1.4 Вплив освітнього середовища ВНЗ на розвиток особистості майбутнього фахівця

Вплив освітнього середовища на формування особистісних якостей студента майбутнього фахівця становить інтерес для досліджень на протязі вже досить довгого часу. Однак, саме поняття «освітнє середовище» залишається нечітким. Є різні думки про те, що треба розуміти під значенням «освітнє середовище», які кордони можуть або повинні бути в його визначенні. Хоча є значні досягнення у взаємному збагаченні сенсу цього

поняття в різних дослідженнях освітнього середовища, її визначення все ще відрізняються різноманітністю і включають у себе широкий спектр наукових концепцій.

Саме поняття освітнього середовища розробляється протягом останніх десятиліть видатними вченими з філософії, психології, педагогіки. Зокрема, В. І. Слободчинковим, В. А. Петровським розглянуті філософські аспекти поняття «освітнє середовище», прийоми і технології її проектування [49, 8]. Дослідники В. А. Козирєв, І. К. Шалаєв під освітнім середовищем розуміють функціонування конкретної установи [45]. Якщо застосувати термін «освітнє середовище» відповідно до практики навчання і виховання розглянуті питання конструювання освітнього середовища (О. С. Газман, В. А. Ясвин і ін.) [29]. Також приділялася увага щодо даного питання в працях засновників систем розвиваючого навчання (В. В. Рубцов, Б. Д. Ельконін) [74].

Освітнє середовище насамперед є підсистема соціокультурного середовища, сукупність історично сформованих факторів, обставин, ситуацій. Воно може бути охарактеризоване і як сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих в освітній установі психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодія яких відбувається становлення особистості індивіда. Освітнє середовище з'являється тоді, коли між окремими інститутами програмами, суб'єктами освіти, освітніми практиками починають вибудовувати певні зв'язки і відносини; починають вирішувати освітні завдання.

На думку Гущиної Т. Н. поняття «освітнє середовище» включає не тільки освітній простір як одну зі своїх характеристик, а й особистісно-орієнтований освітній процес [74].

Під освітнім середовищем розуміється система впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її власного розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні.

Перш за все, освітнє середовище має відповідати наступним вимогам:

- забезпечувати безперервний процес розвитку індивіда;

- сприйматися індивідом як цілісна, неподільна на складові частини середовище;
- володіти взаємопов'язаністю навчальних і виховних впливів, які вживатимуться послідовно в рамках освітнього середовища;
- відрізнятися чіткістю і однаковістю освітніх орієнтирів.

При цьому освітнє середовище може надавати як позитивний, так і негативний вплив з точки зору особистості та суспільства. У середовищі вищої освіти створюються умови не тільки для розвитку професійної культури фахівців, але і для гармонізації інтелектуальної та емоційної сфер особистості, соціалізації, формування моральних орієнтацій і зразків-ідеалів особистості. Як педагогічний фактор освітнє середовище забезпечує всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей, пов'язаних з задоволенням потреб і трансформацією цих потреб в життєві цінності, що актуалізує процес особистісного саморозвитку. Її психологічною сутністю є сукупність діяльнісних і комунікативних актів і взаємин учасників освітнього процесу.

Залежно від впливу освітнього середовища на розвиток особистості виділяють такі основні типи:

- «догматичне освітнє середовище», що сприяє розвитку пасивності і залежності;
- «кар'єрне освітнє середовище», що сприяє розвитку активності, але і залежності;
- «безтурботне освітнє середовище», що сприяє вільному розвитку, але й обумовлює формування пасивності;
- «творче освітнє середовище», сприяюче вільному розвитку активної особистості [88].

Таким чином, в системі вищої освіти якісними характеристиками освітнього середовища ВНЗ мають стати: цілісність, що включає всі необхідні компоненти взаємодії і яка створює інтегративний простір (соціальний,

культурний, творчий); варіативність, яка обумовлює наповнення освітнього середовища ВНЗ різноманітністю значень, можливістю вибору студентами як змісту, так форм і способів аудиторної та позааудиторної діяльності, що допомагає знайти шляхи взаємодії в інших сферах самовизначення; діалогічність, обумовлену наявністю творчої взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, а також суб'єктивність, відкритість, універсальність, корпоративність.

1.5 Професійна підготовка майбутніх психологів.

Майбутній психолог – це майбутній фахівець, професіонал. Підготовка професіонала ґрунтується на засвоєнні знань, конкретних умінь, освоєнні конкретних поведінкових зразків. Професія психолога включає в себе різноманітні знання про людину, природу, механізми, процесах поведінки.

Важливим компонентом професійної діяльності психолога є вміння моделювати, компонувати і встановлювати зв'язки, виділяти найбільш значущі елементи і творчо застосовувати це знання [32].

Оцінка рівня професійної підготовленості молодих фахівців у випадку є певною формою контролю, спрямованого на оцінку знань, навичок і вмінь. При цьому слід мати на увазі наступне: знання – це результат пізнання дійсності, її відображення в мисленні людини, це результат матеріальної і духовної діяльності. У той же час знання – це суспільно-історичний досвід усіх попередніх поколінь. У знаннях здійснюється переклад розрізнених уявлень в систематизовану форму, а також утримання те, що треба зберегти, передати, розвинути як опору людської діяльності, головним чином професійної, тобто знання – це систематизовані уявлення про операції, діях, явищах, предметах, науках, законах і т.д [74].

Професійне навчання фахівців-психологів має бути спрямоване не тільки на формування у них почуття впевненості у своїх силах і можливостях – мотиваційну основу саморозвитку, а й на озброєння їх доступними внутрішніми засобами для такої роботи над собою – операційну основу самовдосконалення.

Визначальним у питаннях професійного становлення психолога, його внутрішньоособистісні перебудови є те, що його професійна діяльність розгортається в складній системі відносин, професійно актуалізована і значима для психолога, входить компонентом у сукупність всіх суспільних відносин, в які стихійно або свідомо включена особистість.

Професійна діяльність психолога висуває особливі вимоги особистісного розвитку фахівця адже саме особистість є основним чинником професійного впливу. Тобто, основним завданням підготовки майбутніх спеціалістів відповідно профілю є сприйняття становленню розвитку особистості практичного психолога, що значною мірою пов'язано із формуванням професійної спрямованості.

У науково-методичній літературі поняття «професійна спрямованість» розглядається з трьох сторін: предметної, соціальної і психолого-педагогічної. Психолого-педагогічна сторона поняття має за основу поняття «професійна спрямованість особистості». Це її інтегральна властивість, яка визначає ставлення людини до обраної професії, впливає на процес володіння професією, підготовки до майбутньої практичної діяльності й її успішність в майбутньому.

Л. М. Мітіна розглядає професійну спрямованість як систему мотивів і інтересів, що орієнтують діяльність особистості [74].

На думку А. П. Сейтешева професійна спрямованість за своєю структурою являє собою складне утворення, що включає в себе предметний зміст, світогляд і певні динамічні властивості.

Професійну спрямованість слід також розглядати як компонент спрямованості особистості, що конкретизується у професійній діяльності. М. С. Пряжніков вважає професійну спрямованість пояснювальним фактором професійного самовизначення, пов'язаним з професійним становленням та розвитком, на базі якого будується професійна самосвідомість [74].

Ю. О. Афонькіна пропонує наступне визначення професійної спрямованості: «це система стійких властивостей людини як теперішнього

або майбутнього суб'єкта праці, які визначають його психологічний склад, що забезпечують його активність по конструюванню власної (потенційної або актуальної) професійної діяльності, що виступає рушійною силою професійного самовизначення» [41].

Професійна діяльність психолога висуває особливі вимоги до особистісного розвитку фахівця, адже сама особистість основним чинником професійного впливу. Тобто основним завданням підготовки майбутніх спеціалістів відповідного профілю є сприяння становленню розвитку особистості практичного психолога, що значною мірою пов'язано із формуванням професійної спрямованості.

За О. М. Славською, професійне становлення особистості практичного психолога є складний динамічний процес, при якому особистість проходить наступні етапи:

- Оптацію – усвідомлення вибір професії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей;
- Професійну підготовку – формування професійної спрямованості особистості;
- Професійну адаптацію – набуття професійної ідентичності, засвоєння нової соціально-професійну спеціалізацію;
- Формування професіоналізму – набуття професійних та особистісних якостей, необхідних для виконання різних видів діяльності;
- Набуття індивідуального стилю діяльності як вищої форми професійної майстерності [32].

Відомо, що професійна спрямованість особистості немає вроджених задатків, вона виховується, формується в діяльності під впливом соціально-економічних, психологічних та педагогічних факторів. Тому процес навчання, спрямований на керування і управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів є основою виховання і розвитку їхньої професійної спрямованості.

Параметри, які відображають базові особливості особистості практичного психолога, є: бажання вирішувати професійно-значущі задачі уміння установлювати зв'язки з іншими людьми, здатність до професійної мобілізації своєї активності, особистісна відповідальність за виконання професійної діяльності, здатність до самокритики, а також узгодженості своїх дій з діями інших людей, потреба допомагати людям у вирішенні їх психологічних проблем і конфліктів.

Основні характеристики професійної спрямованості можна сформулювати наступним чином:

- Професійна спрямованість виступає системотворчою властивістю, що визначає увесь психологічний склад людини як суб'єкта праці;
- Орієнтує діяльність людини в професійному просторі;
- Спонукає до активності в професійно-трудої сфері, коли людина не тільки долучається до продуктів, що створені іншими людьми, але й сама бере участь у перетворенні дійсності;
- Надає діяльності в професійній сфері стабільності до зовнішніх факторів;
- Відображає й обумовлює мету, мотиви праці й відношення до дійсності, що опосередковані трудовим процесом.

Для успішного професійного становлення випускників необхідно щоб в навчально-виховному процесі в основному завершилось їхнє професійне самовизначення, тобто сформувалось ставлення до себе, як до суб'єкта власної діяльності, щоб вони не тільки добре засвоїли фундаментальні знання з основ наук і відповідні їм вміння і навички, але й міцно оволоділи спеціальними знаннями, операційно. Стороною професійної діяльності. Майбутній фахівець має бути готовий увійти в виробничу систему взаємозв'язків, впевнено відчувати себе в професійному середовищі, а для цього необхідні сформовані професійні якості особистості і навички соціального і суто професійного спілкування.

У роботах вітчизняних авторів виділяються наступні основні напрямки індивідуально-професійного розвитку студентів:

- Розвиток професійної спрямованості й необхідних здібностей;
- Професіоналізація й удосконалювання психічних процесів і станів;
- Вироблення життєвої позиції й конкретизація життєвих планів;
- Підвищення рівня самостійності й відповідальності;
- Ріст рівня домагань в області майбутньої професії;
- Етичний, естетичний і духовний розвиток;
- Підвищення питомої ваги самовиховання й формування якостей, необхідних у майбутній діяльності;
- Підвищення ініціативи й творчості;
- Формування психологічної готовності до професійної діяльності.

Особливості професійної спрямованості студентів, обумовлені специфікою одержуваної спеціальності, виражені в змісті мотивів професійного вибору та навчальних мотивів: афінації, домінування, пізнання, прагнення до оволодіння професією.

Динаміка змісту професійної спрямованості студентів від першого до п'ятого курсу має свої особливості. Це виявляється в зміні розуміння студентами соціальної значущості професії, розширенні уявлень про обрану діяльність, про професійно-значущі якості професіонала а також в динаміці відносин студентів до професії та до себе як спеціаліста.

Професійна спрямованість молоді значною мірою залежить від рівня сформованості професійних інтересів. Інтерес до професії розглядається як позитивне ставлення до неї, яке виражається в спрямованості уваги і дій студента на набуття теоретичних і практичних знань, вмінь та навичок в обраній галузі. Індивідуально-професійний розвиток студентів у ВНЗ прямо залежить від тих змістів і цінностей, які вони знаходять у професійній діяльності. У процесі професійного навчання виділяється завдання активізації прагнення до самопізнання. Усвідомлення своїх якостей, здібностей, можливостей розвитку сприяє змістовному насиченню

навчальної діяльності й збагаченню значеннєвих зв'язків. Наявність і усвідомлення значимої мети, ідеї, змісту, тобто змістовного компонента професійної спрямованості – важлива умова професійного й особистісного розвитку студента.

Отже, процес професійного становлення студентів породжує якісну зміну професійної спрямованості, яка проявляється в динаміці і характері взаємозв'язку її структурних компонентів: мотивів вибору професії, - запальних мотивів і системи уявлень про обрану професію, і обумовлена етапом навчання(курсом) та специфікою одержуваної спеціальності.

Особистісне становлення професіонала – невід'ємна частина професіоналізації, яка, будучи динамічним за своєю природою, розвивається в процесі вищої професійної освіти. Можна з упевненістю говорити про те, що включення в процес особистісного розвитку студента-психолога компонентів, пов'язаних з його професійним розвитком, забезпечить повноцінне становлення його як професіонала. Завдання педагога в цій ситуації не просто передати студенту комплекс знань з дисципліни, а сформувати у нього мотивацію до оволодіння знаннями і подальшого професійного розвитку, грамотно і коректно впливати на світогляд студента, на його уявлення про себе, оточуючих, професії.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

Поняття компетентності доповнюється і предметно розкривається у багатьох психологічних дослідженнях, що стосуються професійної діяльності людини.

Компетентність – це здатність особистості ефективно застосовувати набуті знання, уміння й навички у певній галузі професійної діяльності та повсякденній життєдіяльності.

Компетентності – це певні конструкти, що визначають спрямованість компетентної особистості.

Учені (О.Амослов, О.Бодальов, А.Деркач, Л. Карамушка, С.Максименко, А. Маркова, Л.Столяренко, В. Третяченко, М.Холодна, О.Фастова та інші) акцентують увагу на особливій ролі соціальної компетентності в розвитку особистості й у процесі становлення майбутніх практичних психологів [90]. Адже набуття професійних знань психологом залежить від уміння приймати іншу людину такою, якою вона є, розуміти когнітивні передумови виникнення різних емоційних станів, пов'язувати їх із базовими формами захисту, адекватно визначити свій внесок у виникнення непорозумінь з іншими людьми, бачити стереотипні, деструктивні тенденції поведінки, які є не продуктивними для взаємодії з іншими людьми.

Соціально-психологічна компетентність як інтегральна якість особистості пронизує всі її професійно-особистісні утворення, тобто формує індивідуальну програму поведінки в системі соціальних відносин, визначає мотиваційну спрямованість щодо розвитку комунікативних здібностей, прагнення до збереження та розвитку соціально-психологічних традицій конкретного соціального інституту, групи, в якій відбувається її соціалізація загалом, тобто створює комунікативний стиль життя індивіда [95].

Соціально-психологічна компетентність як системна якість особистості майбутніх психологів формується в процесі соціалізації та є відображенням її змісту і якості в навчальній діяльності й навчально-професійній практиці. Формування соціально-психологічної компетентності в майбутніх психологів на етапі навчання передбачає врахування структури соціально-психологічної компетентності, що складається з таких компонентів:

- когнітивного, мотиваційного, особистісного та соціального;
- проблеми становлення соціально-психологічної компетентності на різних етапах навчання у ВНЗ (адаптації, інтенсифікації, ідентифікації);
- єдності таких видів діяльності студентів у процесі навчання: навчальної, позанавчальної й навчально-психологічних наук.

Н. А. Амінов и М. В. Молоканов виявили, що для успіху практичного

психолога найважливішими якостями особистості є: загальний інтелект і стресостійкість, підтримуючий стиль спілкування. За їх даними, психолог уміє підтримувати контакт і стійкий до стресу при спілкуванні, може контролювати свою поведінку, емпатичний, самовпевнений, розслаблений, енергійний і самодостатній [13].

Для психолога важливо бути різнобічно підготовленим фахівцем, ерудованим в різних областях психології. Однак його професійна ерудиція включає в себе не тільки знання психології, але і певну сукупність знань в області філософії, історії, культурології, педагогіки, економіки, соціології, політології, права, фізичної культури, математики, інформатики та концепцій сучасного природознавства.

Професійні вміння визначають успішність практичної діяльності психолога, його здатність застосовувати психологічні знання до виконання своїх обов'язків. До їх числа відносяться вміння виконувати конкретні дії, володіння прийомами, психологічними «техніками» роботи. Важливо не тільки знати, а і вміти ці знання використовувати.

Професійна компетентність психолога проявляється також в певній мотивації і спрямованості його особистості. До їх числа належать творчий підхід до діяльності, активний пошук новаторських підходів і інноваційних технологій, особиста ініціатива і професійна комунікабельність.

Здійснюючи вибір в переломні періоди життя, людина тим самим визначає напрям і характер свого подальшого розвитку: ефективний вибір сприяє, а неефективний – утруднює досягнення людиною вершин.

Е. А. Клімов (1985) вважає, що професійне самовизначення процесом розвитку особистості як суб'єкта праці, прилученням її до суспільства, цивілізації, культури. Він виділяє два рівні професійного самовизначення: гностичний (перебудова свідомості і самосвідомості); практичний (реальні зміни соціального статусу особистості).

Професійне самовизначення - це процес самостійного вибору професії, здійснюваний особистістю на основі аналізу своїх даних і відповідності з

вимогами професії. Професійна зрілість активізує самопізнання, свідому саморегуляцію, визначає нові змісти професійної діяльності, стимулює професійне самовизначення й самореалізацію.

Освітнє середовище насамперед є підсистема соціокультурного середовища, сукупність історично сформованих факторів, обставин, ситуацій. Воно може бути охарактеризоване і як сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих в освітній установі психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодія яких відбувається становлення особистості індивіда. Освітнє середовище з'являється тоді, коли між окремими інститутами програмами, суб'єктами освіти, освітніми практиками починають вибудовувати певні зв'язки і відносини; починають вирішувати освітні завдання.

В системі вищої освіти якісними характеристиками освітнього середовища ВНЗ мають стати: цілісність, що включає всі необхідні компоненти взаємодії і яка створює інтегративний простір (соціальний, культурний, творчий); варіативність, яка обумовлює наповнення освітнього середовища ВНЗ різноманітністю значень, можливістю вибору студентами як змісту, так форм і способів аудиторної та позааудиторної діяльності, що допомагає знайти шляхи взаємодії в інших сферах самовизначення; діалогічність, обумовлену наявністю творчої взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, а також суб'єктивність, відкритість, універсальність, корпоративність.

Важливим компонентом професійної діяльності психолога є вміння моделювати, компонувати і встановлювати зв'язки, виділяти найбільш значущі елементи і творчо застосовувати це знання [32].

Для успішного професійного становлення випускників необхідно щоб в навчально-виховному процесі в основному завершилось їхнє професійне самовизначення, тобто сформувалось ставлення до себе, як до суб'єкта власної діяльності, щоб вони не тільки добре засвоїли фундаментальні знання з основ наук і відповідні їм вміння і навички, але й міцно оволоділи

спеціальними знаннями, операційно.

Таким чином, процес професійного становлення студентів породжує якісну зміну професійної спрямованості, яка проявляється в динаміці і характері взаємозв'язку її структурних компонентів: мотивів вибору професії, - запальних мотивів і системи уявлень про обрану професію, і обумовлена етапом навчання (курсом) та специфікою одержуваної спеціальності.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ЗАКЛАДІ

2.1. Організація та обґрунтування методів дослідження

З метою проведення емпіричного дослідження спрямованого на виявлення професійної компетентності майбутніх психологів під час навчання у вищому закладі , була сформована вибірка з 90 студентів різної статі та вікових

категорій серед яких: На 3 курсі – 15 особа;

На 1 курсі – 32 особи; На 4 курсі – 14 особа.

На 2 курсі – 29 осіб;

Табл. 2.1 Вікові особливості студентів

1 курс	17-18 років
2 курс	18-19 років
3 курс	20-21 роки
4 курс	21-22 роки

В подальшому при обробці результатів досліджувани називаються 1-2 курс – I група, 3-4 курс – II група.

Дослідження проведено з використанням наступних методик:

1. Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК.

Дана методика призначена для отримання більш повного уявлення про особистість, складання імовірнісного прогнозу успішності її професійної діяльності.

Опитувальник включає в себе 100 тверджень, розташованих в циклічному порядку, з тим щоб забезпечити зручність відліку за допомогою трафарету. Для кожного питання передбачені три альтернативних відповіді.

Методика розрахована на вивчення окремих особистісних факторів у осіб із середнім і вищою освітою.

Тест соціально комунікативної компетентності дає характеристику особистості по 8 шкалами (плюс ще одна оцінка за шкалою щирості).

- Фактор Л

Шкала щирості (брехні). Якщо результат по ній вище 12, швидше за все, ви були не надто чесні перед самим собою. Отже, результати тексту можуть виявитися не цілком достовірними.

- Фактор А

Максимальний результат - 20 балів. 16-20 балів - відкритість, легкість, товариськість; 0-4 бали - нетовариськість, замкнутість. 8-12 - середній рівень, рівновагу між даними характеристиками. 13-15 - переважання характеристики, відповідної високу оцінку; 5-7 - переважання характеристики, відповідної низькою оцінкою.

- Фактор Д

Максимальний результат - 20 балів. 16-20 балів - життєрадісність, безтурботність. 0-4 бали - серйозність, мовчазність. 8-12 - середній рівень, рівновагу між даними характеристиками. 13-15 - переважання характеристики, відповідної високу оцінку; 5-7 - переважання характеристики, відповідної низькою оцінкою.

- Фактор К

Максимальний результат - 20 балів. 16-20 балів - чутливість, художнє мислення, прагнення працювати в команді. 0-4 бали - раціональність, прагнення працювати на самоті. 8-12 - середній рівень, рівновагу між протилежними характеристиками. 13-15 - переважання характеристики, відповідної високу оцінку; 5-7 - переважання характеристики, відповідної низькою оцінкою.

- Фактор П

Максимальний результат - 40 балів. Високі результати по цій шкалі говорять про схильність до асоціальної поведінки. Такі особистості в легкість нехтують соціальними нормами або звичаями. Високий результат за даною шкалою зовсім не завжди свідчить про соціопат або тому подібних паталогії, однак, як правило, говорить про внутрішні проблеми особистості, які часто краще вирішувати за участю психолога.

- Фактор М

Максимальний результат - 20 балів. 16-20 балів - самостійність, незалежність, прагнення приймати рішення самому. 0-4 бали - слідування за громадською думкою, значна орієнтація на рішення групи. 8-12 - середній рівень, рівновагу між даними характеристиками. 13-15 - переважання характеристики, відповідної високу оцінку; 5-7 - переважання характеристики, відповідної низькою оцінкою.

- Фактор Н

Максимальний результат - 20 балів. 16-20 балів - самоконтроль, вміння підпорядкувати бажання, організованість. 0-4 бали - неорганізованість,

імпульсивність. 8-12 - середній рівень, рівновагу між даними характеристиками. 13-15 - переважання характеристики, відповідної високу оцінку; 5-7 - переважання характеристики, відповідної низькою оцінкою.

- Фактор В

Максимальний результат - 20 балів. 16-20 балів - кмітливність, розвинене логічне мислення. 0-4 бали - слаборозвинений логічне мислення або небажання думати, неухважність. 8-12 - середній рівень, рівновагу між даними характеристиками. 13-15 - переважання характеристики, відповідної високу оцінку; 5-7 - переважання характеристики, відповідної низькою оцінкою.

- Фактор С

Максимальний результат - 20 балів. 16-20 балів - емоційна стійкість, вміння зберігати спокій. 0-4 бали - емоційна нестійкість, тенденція до того, щоб піддаватися впливу почуттів. 8-12 - середній рівень, рівновагу між даними характеристиками. 13-15 - переважання характеристики, відповідної високу оцінку; 5-7 - переважання характеристики, відповідної низькою оцінкою.

2. Тест ДДО А. Е. Климова. Методика визначення типу майбутньої професії.

Диференційно-діагностичний опитувальник Клімова спрямований на діагностику схильностей до професійних знань і містить 20 пар тверджень. Інтереси і схильності людини — важливі фактори, які необхідно враховувати при виборі професії. Світ професій за класифікацією Е. А. Климова ділиться на п'ять великих груп у відповідності з провідним, головним предметом праці:

1. «Людина-природа» – всі професії, пов'язані з рослинництвом, тваринництвом і лісовим господарством,
2. «Людина-техніка» – всі технічні професії,
3. «Людина-людина» – всі професії, пов'язані з обслуговуванням людей, зі спілкуванням,
4. «Людина-знак» – всі професії, пов'язані з обчисленнями, цифровими та

літерними знаками, в тому числі і музичні спеціальності,

5. «Людина - художній образ» – всі творчі спеціальності.

Схильність відображає позитивне внутрішньо вмотивоване ставлення (потяг, інтерес тощо) до якого-небудь заняття. Психологічну основу схильностей становить стійка потребу особистості у певній діяльності, коли привабливими стають не тільки досягаються в ній результати, але і зміст діяльності, в тому числі і її предмет.

3. Методика визначення стресостійкості й соціальної адаптації Холмса й Раге.

Ця методика визначення рівня стресостійкості була розроблена докторами Холмсом і Раге на основі вивчення більш ніж п'яти тисяч людей. Розхожа фраза «всі хвороби від нервів» знайшла в їх дослідженні наукову основу. Вони присвоїли кожному важливої події в житті людини певне число балів за умовною шкалою стресогенності. Наприклад, навіть святкування дня народження вважається ними за стрес і оцінюється в 12 балів. Якщо стресогенних ситуацій було дуже багато, значить організм не отримував відпочинку, не зміг відновити сили і стрес накопичується, виснажуючи ресурси. Методика дозволяє визначити наскільки виснажені сили організму.

Згідно з опитувальником показник стресостійкості визначається наступними балами:

- о 150-199 балів – висока;
- о 200-299 балів – порогова;
- о 300 і більше балів – низька (ранимість).

Згідно з проведеними дослідженнями було встановлено, що 150 балів означають 50% імовірності виникнення якогось захворювання, а при 300 балах вона збільшується до 90%.

Підсумкова сума балів по тесту визначає одночасно ступінь опірності стресу. Велика кількість балів – це сигнал тривоги, що попереджає про небезпеку. Отже, треба терміново щось зробити, щоб ліквідувати стрес.

Підрахована сума має ще одне важливе значення – вона виражає (в цифрах) ступінь стресового навантаження. Якщо, наприклад, сума 300 балів, то це означає реальну загрозу психосоматичного захворювання, оскільки близька фаза нервового виснаження. Необхідно вживати заходів щодо саморегуляції свого стану або звертатися до психотерапевта.

4. Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності (Г.Я.Розен).

Запропонована шкала невербальної компетентності педагога виявляє ступінь вираженості вміння налагоджувати відносини і прочитувати контекст спілкування. Кожен досліджуваний може бути віднесений до однієї з трьох груп:

- 1) з низьким рівнем невербальної компетентності (1-3 стін);
- 2) з помірним рівнем невербальної компетентності (4-7 стін);
- 3) з високим рівнем невербальної компетентності (8-10 стін).

Особи, віднесені до першої групи, поглинені своїми власними проблемами і недостатньо уважні до проблем інших. Вони виявляють нездатність до налагодження відносин і розуміння характеру міжособистісного взаємодії, в яке залучені.

Особистості, віднесені до третьої групи, навпаки, характеризуються поглищеністю проблемами інших людей і неурою до своїх власних.

стінові норми

Стінові норми

С		2	3	4	5	6	7	8	9	1
тні										0
Б		1	5	9	1	14	18	22	2	3
али		-4	-8	-12	3	-17	-21	-25	6-29	0

Опитувальник складається з 15 тверджень.

5. Опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (Реан А.А.)

Цей тест дозволяє оцінити, яке прагнення більшою мірою визначає вашу поведінку: бажання досягти успіху або уникнути невдачі. Перевагою одного з цих двох варіантів багато в чому і визначається рівень наших домагань - чи готові ми ставити перед собою складні завдання, щоб пережити значимий успіх, або ж вибираємо цілі скромніше, аби не зазнати розчарування.

- від 1 до 7 балів включно - більш виражений страх невдачі;
- від 14 до 20 балів включно - більш виражено прагнення до досягнення успіху;
- від 8 до 13 балів включно - певної тенденції не виявлено, але 8-9 балів говорять про те, що ви швидше (хоча і не завжди) схильні до уникнення невдач, а 12-13 - про те, що вам ближче мотивація успіху.

6. Психологічна оцінка організаторських здібностей особистості в рамках організованої групи (Л.И.Уманский, А.Н.Лутошкін, А.С.Чернишов, Н.П.Фетіскін).

Методика призначена для визначення інтегральних організаторських здібностей особистості.

Шкали: психологічна вибірковість, практично-психологічний розум, психологічний такт, соціальна відповідальність, вимогливість до інших людей, критичність, схильність до організаторської діяльності, індивідуальні відмінності в організаторських здібностях особистості.

Про ступінь вираженості того чи іншого якості можна судити по змістовній характеристиці наведеної вище п'ятибальною системи.

Якщо при узагальненні незалежних характеристик зустрічаються випадки, коли з одного й того ж показника різні люди дають різні оцінки, що перевищують два і більше бала (наприклад, один характеризує ставить 5 балів, а інший - 3, або відповідно 4 і 2, 3 і 1, тим більше 5 і 1, 5 і 2, 4 і 1), то

середню арифметичну оцінку виводити неправомірно. Тут необхідно додаткове вивчення характеру особистості за даним показником. У всякому разі, подібне розбіжність має бути спеціально відзначено при узагальненні.

7. Методика діагностики емпатійних здібностей (В.В. Бойко)

Методика діагностики рівня емпатичних здібностей В.В. Бойко призначена для оцінки уміння співпереживати і розуміти думки і почуття іншого. Емпатія – від грец. *Empatheia* – «співпереживання». Емпатія передбачає осмислене уявлення внутрішнього світу партнера по спілкуванню. Емпатія виникає швидше і легше в разі подібності поведінкових і емоційних реакцій. В якості особливих форм емпатії виділяють:

- співпереживання;
- переживання співрозмовником тих же почуттів, які відчуває інша людина, ставлячи себе на його місце;
- співчуття;
- переживання через почуттів іншого.

Емпатична здатність особистості зростає із зростанням життєвого досвіду.

Розрізняють три види емпатії:

- емоційну емпатію, засновану на механізмах наслідування поведінки іншої людини;
- емпатію когнітивну, яка базується на інтелектуальних процесах (порівняння, аналогія тощо);
- предикативну емпатію, що проявляється як здатність людини передбачати реакції іншого в конкретних ситуаціях.

Згідно з опитувальником розраховуються наступні показники:

1. Раціональний канал:

- 0-2 бали (низький рівень);

- 3-4 бали(середній рівень);
- 5-6 балів (високий рівень).

2. Емоційний канал:

- 0-2 бали (низький рівень);
- 3-4 бали(середній рівень);
- 5-6 балів (високий рівень).

3. Інтуїтивний канал:

- 0-2 бали (низький рівень);
- 3-4 бали(середній рівень);
- 5-6 балів (високий рівень).

4. Установки:

- 0-2 бали (низький рівень);
- 3-4 бали(середній рівень);
- 5-6 балів (високий рівень).

5. Проникаюча здатність:

- 0-2 бали (низький рівень);
- 3-4 бали(середній рівень);
- 5-6 балів (високий рівень).

6. Ідентифікація

- 0-2 бали (низький рівень):
- 3-4 бали(середній рівень);
- 5-6 балів (високий рівень).

Та сумарний показник рівня емпатії:

- 0-14 (дуже низький рівень);
- 15-21 (занижений рівень);
- 22-29 (середній рівень);
- 30-36 (високий рівень).

8. Тайм-синдром менеджера Н. Водоп'янова

Під тайм-синдромом менеджера ми розуміємо

сукупність переживань дефіциту часу у професійній діяльності менеджера при вирішенні управлінських завдань. Управлінська діяльність - складна розумова (за обсягом аналітичних, контролюючих та інших управлінських функцій) і комунікативна діяльність, яка виконується в умовах невизначеності результату, загрози фінансового краху (втрат), обмежень у часі та ін. В діяльності менеджера дефіцит часу часто виступає як сильний стресор.

Підраховуються шість показників як середнє значення трьох пунктів відповідно до «ключем». Особливості переживання дефіциту часу можуть розглядатися як за окремими показниками, так і за загальним показником, рівному сумі всіх показників.

- Пункти: 1-3 * - показник переживання обмеженості часу / дискретність часу.
- Пункти: А-б - показник переживання напруженості дефіциту часу.
- Пункти: 7-9 - показник емоційного ставлення до часу - емоційне переживання дефіциту часу.
- Пункти: 10-12 - показник продуктивності використання особистого часу.
- Пункти: 13-15 - показник залежності від роботи.
- Пункти: 16-18 - показник агресії.

9. Методика діагностики рівня рефлексивності Карпова А.В.

Методика базується на теоретичному матеріалі, який конкретизує загальну трактування рефлексивності, а також ряд інших суттєвих особливостей даного властивості. Ці уявлення можна резюмувати в наступних положеннях:

- ✓ Рефлексивність як психічна властивість являє собою одну з основних граней тієї інтегративної психічної реальності, яка співвідноситься з рефлексією в цілому. Двома іншими її модусами є рефлексія в її процесуальному статусі і

рефлектірованія як особливий психічний стан.

- ✓ Поряд з цим, як показує аналіз літературних даних, діагностика властивості рефлексивності повинна обов'язково враховувати і диференціацію її проявів з іншого важливого критерію, основи - про її спрямованості. Відповідно до нього, як відомо, виділяють два типи рефлексії, які умовно позначаються як "інтра і интерпсихическая" рефлексія. Перша співвідноситься з рефлексивністю як здатністю до самосприйняття змісту своєї власної психіки і його аналізу, друга зі здатністю до розуміння психіки інших людей, що включає поряд з рефлексивністю як здатністю встати на місце іншого також і механізми проєкції, ідентифікації, емпатії. Отже, загальна властивість рефлексивності включає обидва зазначених типу, а рівень розвитку даної властивості є похідним від них одночасно.
- ✓ Зміст теоретичного конструкту, а також спектр визначених ним поведінкових проявів індикаторів властивості рефлексивності передбачає і необхідність врахування трьох головних видів рефлексії, що виділяються по так званому "тимчасового" принципом: ситуативної (актуальною), ретроспективної та перспективної рефлексії.
- ✓ Ситуативна рефлексія забезпечує безпосередній самоконтроль поведінки людини в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність суб'єкта до співвідношення своїх дій з ситуацією і їх координації відповідно до умов, що змінюються і власним станом. Поведінковими проявами і характеристиками цього виду рефлексії є, зокрема, час обмірковування суб'єктом своєї поточної діяльності; то, наскільки часто він вдається до аналізу того, що відбувається; ступінь розгорнення процесів прийняття рішення; схильність до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях.

- ✓ Ретроспективна рефлексія проявляється в схильності до аналізу вже виконаної в минулому діяльності і доконаних подій. В цьому випадку предмети рефлексії - передумови, мотиви і причини події; зміст минулого поведінки, а також його результативні параметри і, особливо, допущені помилки. Ця рефлексія виражається, зокрема, в тому, як часто і наскільки довго суб'єкт аналізує і оцінює події, що відбулися, чи схильний він взагалі аналізувати минуле і себе в ньому.
- ✓ Перспективна рефлексія співвідноситься: з функцією аналізу майбутньої діяльності, поведінки; плануванням як таким; прогнозуванням можливих фіналів і ін. Її основні поведінкові характеристики: ретельність планування деталей своєї поведінки, частота звернення до майбутніх подій, орієнтація на майбутнє.

З 27 тверджень 15 є прямими (номера питань: 1,3,4, 5,9,10,11,14, 15, 18, 19,20,22,24,25). Решта 12 - зворотні твердження, що необхідно враховувати при обробці результатів, коли для отримання підсумкового бала підсумовуються в прямих питаннях цифри, відповідні відповідей випробовуваних, а в зворотних - значення, замінені на ті, що виходять при інверсії шкали відповідей. Тобто 1 = 7, 2 = 6, 3 = 5, 4 = 4, 5 = 3, 6 = 2, 7 = 1

Переклад тестових балів в стіни

С тіни	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1 0
Б али	80	8	1	1	1	1	1	1	1	1	1
і нижче		1- 100	01- 107	08- 113	14- 122	23- 130	31- 139	40- 147	48- 156	57- 171	72 і вище

При інтерпретації результатів доцільно виходити з диференціації отриманих результатів на три основні категорії.

- ✓ Результати методики, рівні або великі, ніж 7 стіною, свідчать про високорозвинену рефлексивності.

- ✓ Результати в діапазоні від 4 до 7 стіною - індикатори середнього рівня рефлексивності.
- ✓ Показники, менші 4-х стіною - свідчення низького рівня розвитку рефлексивності.

Експериментальні матеріали, отримані в ході дослідження, піддавалися статистичній обробці за стандартною програмою для комп'ютерів (SPSS 16.0). Статистична перевірка гіпотез здійснювалася за допомогою Т-критерію Ст'юдента.

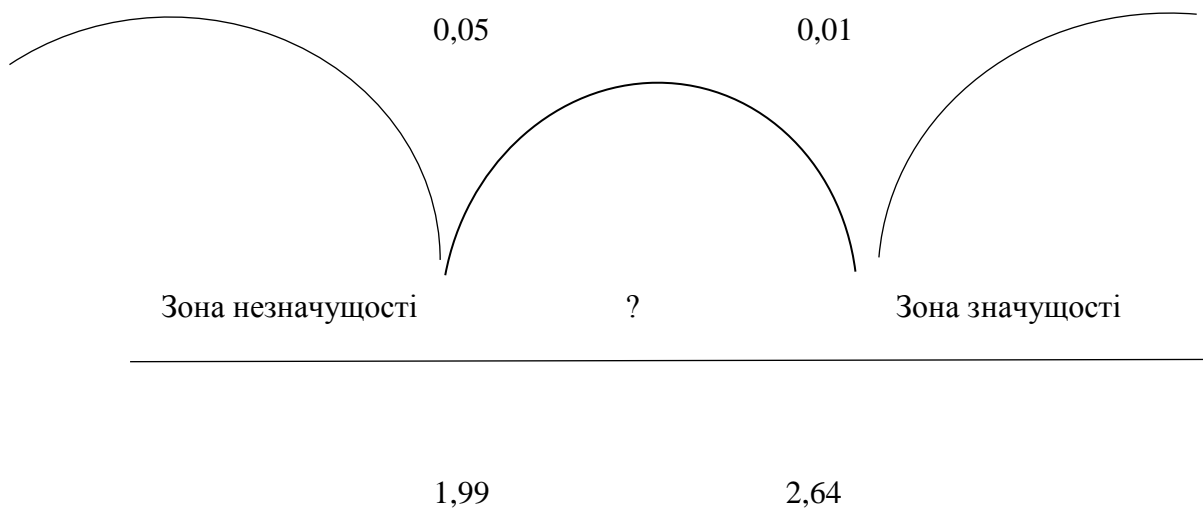

Рис.2.1 Вісь значущості

2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих даних

2.2.1 Виявлення у випробовуваних комунікативної та соціальної компетентності (КСК).

На рисунку 2.2 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою Л (Щирість – Брехня).

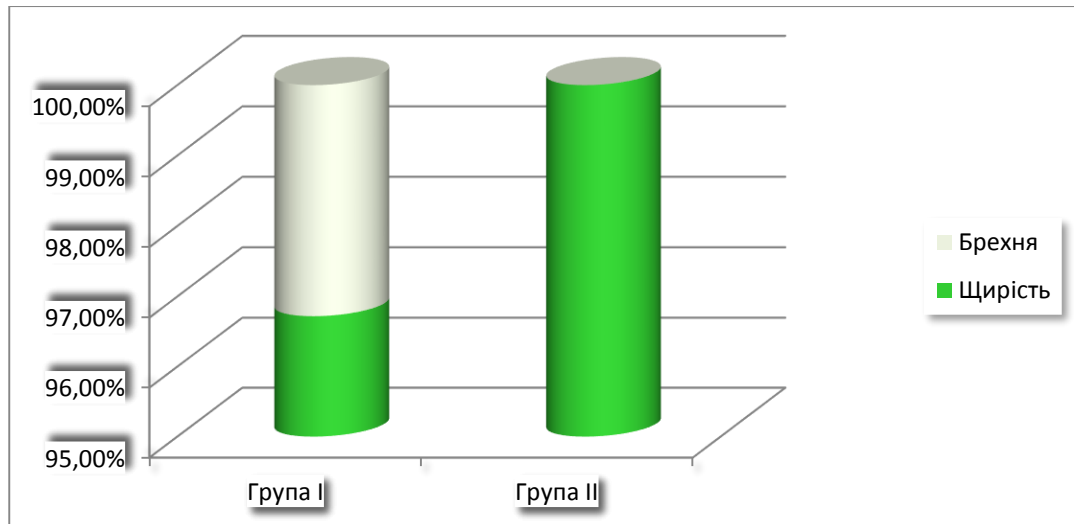

Рис. 2.2 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою Л (Щирість – Брехня).

✓ Група I :

- Щирість – 3,28%
- Брехня – 96,72%

✓ Група II:

- Щирість – 100%
- Брехня – 0%

В таблиці 2.2 представлений статистичний аналіз показників щирості і брехні I та II груп.

Табл. 2.2

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	3,24	2,82	- 0,02	- 0	261,0164	68,56
Т-критерій	$T_{емп} = 0.9$					

$$(T_{емп} = 0.9 < T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників щирості і брехні молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників щирості і брехні , було отримано $T_{емп} = 0.9$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0.9) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 3,24 балів, тобто

оптимальний рівень щирості і брехні. II група має 2,82 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.3 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою А (Товариськість - замкнутість).

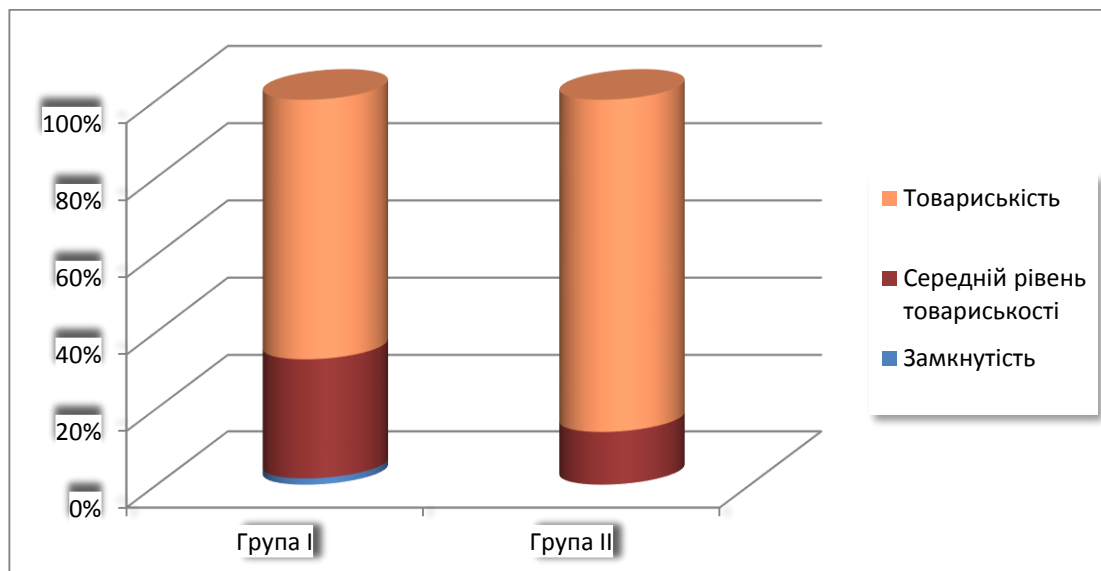

Рис.2.3 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою А (Товариськість - замкнутість).

✓ Група I:

- Замкнутість – 1,64%
- Середній рівень товариськості – 31,15%
- Товариськість – 67,21%

✓ Група II:

- Замкнутість – 0%
- Середній рівень товариськості – 13,79%
- Товариськість – 86,21%

В таблиці 2.3 представлений статистичний аналіз показників товариськості-замкнутості I та II груп.

Табл.2.3 Статистичний аналіз показників товариськості-замкнутості I та II груп.

Вибірки	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2

	14,76	13,7	0,03	- 0,04	396,7869	-179,3104
Т-критерій	$T_{емп} = 1,7$					

$$(T_{емп} = 1,7 < T_{крит} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників товариськості-замкнутості молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників товариськості-замкнутості, було отримано $T_{емп} = 1,7$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,7) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 14,76 балів, тобто оптимальний рівень товариськості. II група має 13,7 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.4 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою Д (Життєрадісний – мовчазний).

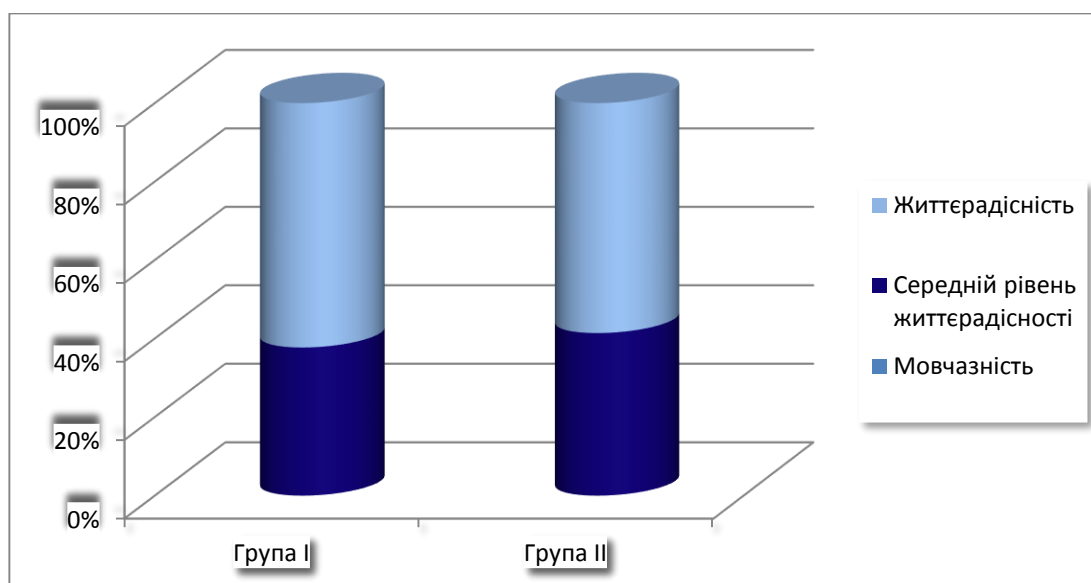

Рис.2.4 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою Д (Життєрадісний – мовчазний).

✓ Група I :

- Мовчазність – 0%

- Середній рівень життєрадісності – 37,7%

- Житерадісність – 62,3%
- Середній рівень життєрадісності – 41,38%
- ✓ Група II :
  - Мовчазність – 0%
  - Житерадісність – 58,62%

В таблиці 2.4 представлений статистичний аналіз показників життєрадісності-мовчазності I та II груп.

Табл.2.4 Статистичний аналіз показників життєрадісності-мовчазності I та II груп.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	13,26	13,66	0,08	- 0,02	351,8872	177,1852
Т-критерій	$T_{емп} = 0,7$					

$$(T_{емп} = 0,7 < T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників життєрадісності-мовчазності молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників життєрадісності-мовчазності, було отримано $T_{емп} = 0,7$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,7) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 13,26 балів, тобто оптимальний рівень життєрадісності. II група має 13,66 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.5 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою К (Прагнення працювати в команді - прагнення працювати на самоті).

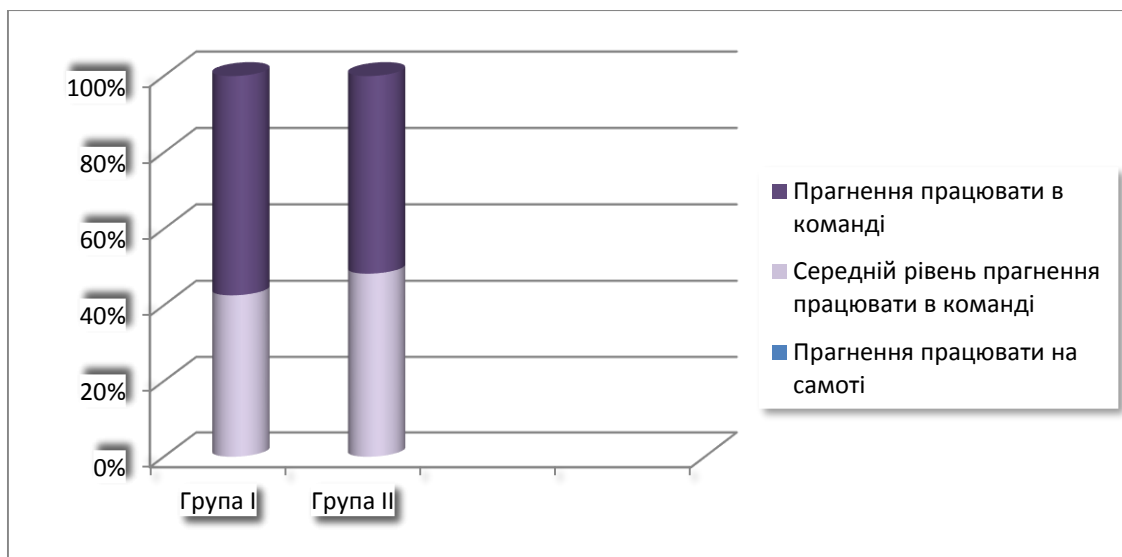

Рис. 2.5 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою К (Прагнення працювати в команді - прагнення працювати на самоті).

✓ Група I:

- Прагнення працювати на самоті – 0%
- Середній рівень прагнення працювати в команді – 42,62%
- Прагнення працювати в команді 57,38%

✓ Група II:

- Прагнення працювати на самоті – 0%
- Середній рівень прагнення працювати в команді – 48,28%
- Прагнення працювати в команді – 51,72%

В таблиці 2.5 представлений статистичний аналіз показників прагнення працювати в команді - прагнення працювати на самоті I та II груп.

Табл.2.5 Статистичний аналіз показників прагнення працювати в команді - прагнення працювати на самоті

Вибірки	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
	12,83	13,34	0,26	- 0,07	587,771	226,1381

Т-критерій	$T_{емп} = 0,7$
$(T_{емп} = 0,7 < T_{крит} = 1,99)$	

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників прагнення працювати в команді - прагнення працювати на самоті молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників прагнення працювати в команді - прагнення працювати на самоті, було отримано Темп = 0,7 яке за значенням менше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,7) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 12,83балів, тобто оптимальний рівень життєрадісності. II група має 13,34балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.6 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою П (Асоціальна поведінка присутня - асоціальна поведінка відсутня).

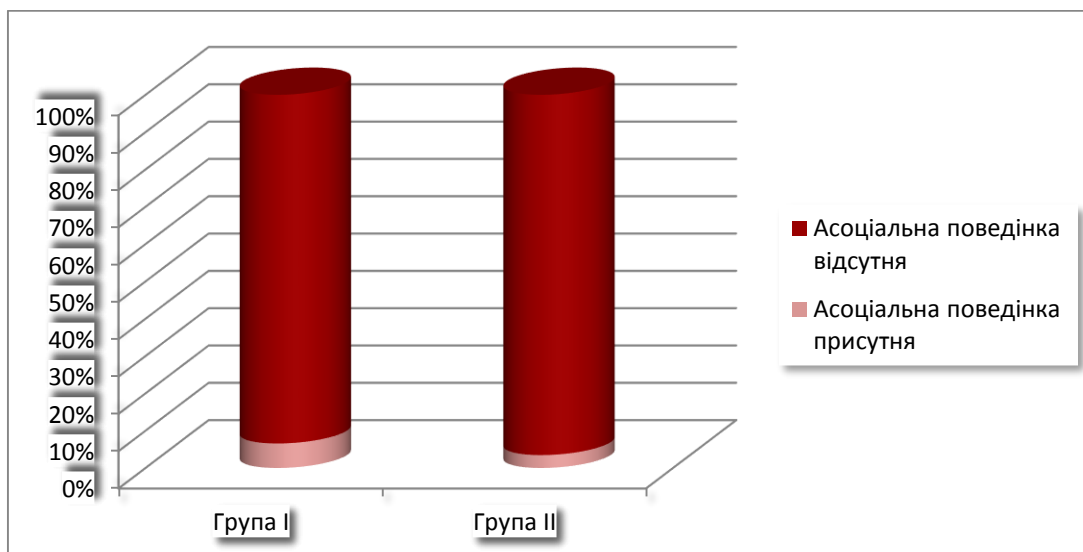

Рис. 2.6 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою П (Асоціальна поведінка присутня - асоціальна поведінка відсутня).

✓ Група I:

- Асоціальна поведінка присутня – 6,56%

- Асоціальна поведінка відсутня – 93,44%

✓ Група II:

- Асоціальна поведінка присутня – 3,45%
- Асоціальна поведінка відсутня – 96,55%

В таблиці 2.6 представлений статистичний аналіз показників асоціальна поведінка присутня - асоціальна поведінка відсутня I та II груп.

Табл.2.6 Статистичний аналіз показників асоціальна поведінка присутня - асоціальна поведінка відсутня

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	23,21	22,52	-0,02	- 0,09	950,984	440,7589
Т-критерій	Т _{емп} = 0,8					

$$(T_{емп} = 0,8 < T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників асоціальна поведінка присутня - асоціальна поведінка відсутня молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників асоціальна поведінка присутня - асоціальна поведінка відсутня, було отримано Темп = 0,8 яке за значенням менше Ткрит = 1.99. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,8) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 23,21 балів, тобто оптимальний рівень асоціальної поведінки. II група має 22,52 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.7 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою М (Самостійність - слідувати громадській думці).

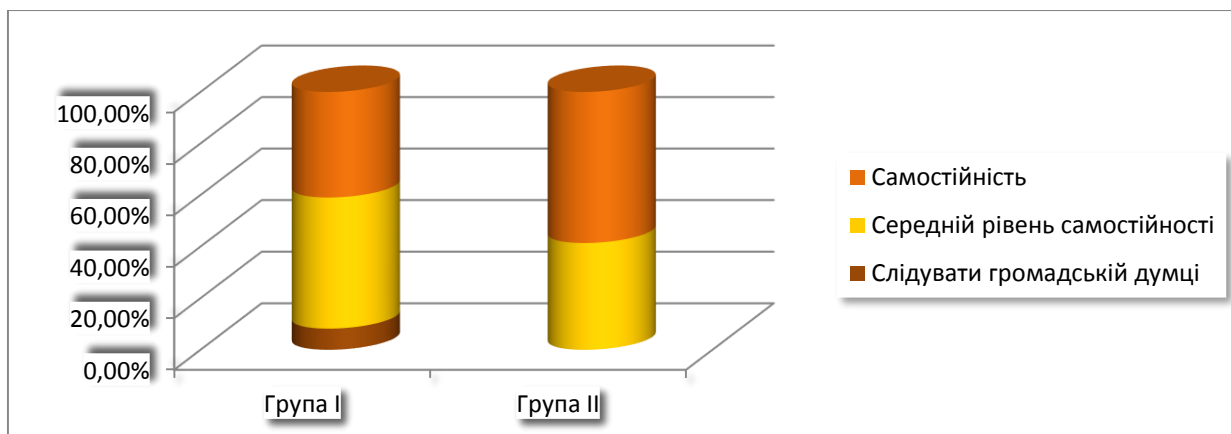

Рис. 2.7 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою М (Самостійність - слідувати громадській думці).

✓ Група I:

- Слідувати громадській думці – 8,2 %
- Середній рівень самостійності – 50,82%
- Самостійність – 40,98%

✓ Група II:

- Слідувати громадській думці – 0%
- Середній рівень самостійності – 41,38%
- Самостійність – 58,62%

В таблиці 2.7 представлений статистичний аналіз показників самостійність - слідувати громадській думці I та II груп.

Табл.2.7 Статистичний аналіз показників самостійність - слідувати громадській думці

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	14,04	11,85	0,15	- 0,12	643,6725	184,9648
Т-критерій	$T_{emp} = 3,1$					

$$(T_{emp} = 3,1 > T_{крит} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників а самостійність - слідувати громадській думці молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за різними показниками самостійності - слідувати громадській думці, було отримано Темп = 3,1 яке за значенням більше Ткрит = 1.99. Це означає, що отримане емпіричне значення (3,1) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 14,04 балів, тобто оптимальний рівень самостійності. II група має 11,85 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.8 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою Н (Самоконтроль - неорганізованість).

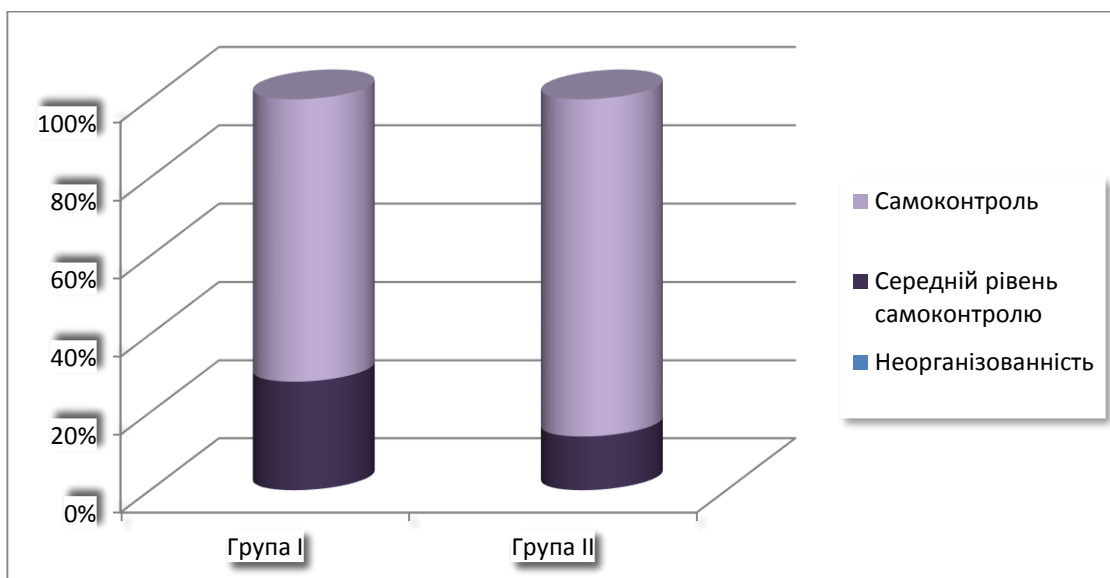

Рис. 2.8 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою Н (Самоконтроль - неорганізованість).

✓ Група I:

- Неорганізованість – 0%
- Середній рівень самоконтролю – 27,87%
- Самоконтроль – 72,13%

✓ Група II:

- Неорганізованість – 0%
- Середній рівень самоконтролю – 13,79%
- Самоконтроль – 86,21%

В таблиці 2.8 представлений статистичний аналіз показників самоконтроль - неорганізованість I та II груп.

Табл.2.8 Статистичний аналіз показників самоконтроль - неорганізованість

Вибірки	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
	14,24	13,84	-0,24	0,04	446,3616	41,3104
Т-критерій	Т _{емп} = 0,7					

$$(T_{\text{емп}} = 0,7 < T_{\text{крит}} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників самоконтроль - неорганізованість молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників самоконтроль - неорганізованість, було отримано Темп = 0,7 яке за значенням менше Ткрит = 1,99. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,7) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 14,24 балів, тобто оптимальний рівень самоконтролю. II група має 13,84 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.9 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою В (Розвинуте логічне мислення - не розвинене логічне мислення).

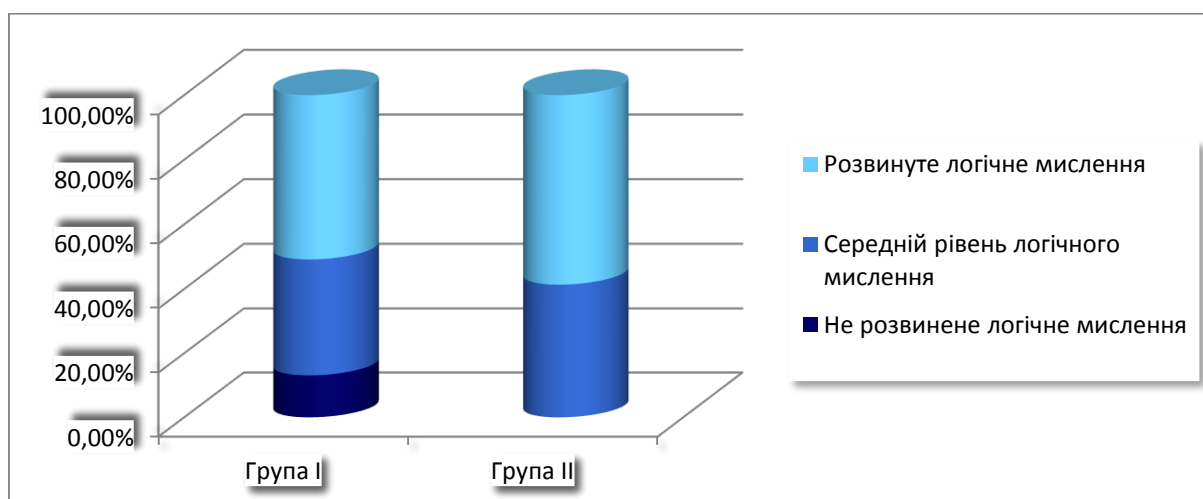

Рис. 2.9 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою В (Розвинуте логічне мислення - не розвинене логічне мислення).

✓ Група I:

- Не розвинене логічне мислення – 13,11%

- Середній рівень логічного мислення – 36,07%
- Розвинуте логічне мислення – 50,82%

✓ Група II:

- Не розвинене логічне мислення – 0%
- Середній рівень логічного мислення – 41,38%
- Розвинуте логічне мислення – 58,62%

В таблиці 2.9 представлений статистичний аналіз показників розвинуте логічне мислення - не розвинене логічне мислення I та II груп.

Табл.2.9 Статистичний аналіз показників розвинуте логічне мислення - не розвинене логічне мислення

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	12,41	10,8	0,2	0,11	1181,64	305,0349
Т-критерій	$T_{емп} = 1,7$					

$$(T_{емп} = 1,7 < T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників розвинуте логічне мислення - не розвинене логічне мислення молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників розвинуте логічне мислення - не розвинене логічне мислення, було отримано $T_{емп} = 1,7$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,7) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 12,41 балів, тобто оптимальний рівень розвитку логічного мислення. II група має 10,8 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.10 представлена гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою С (Емоційна стійкість - емоційна нестійкість).

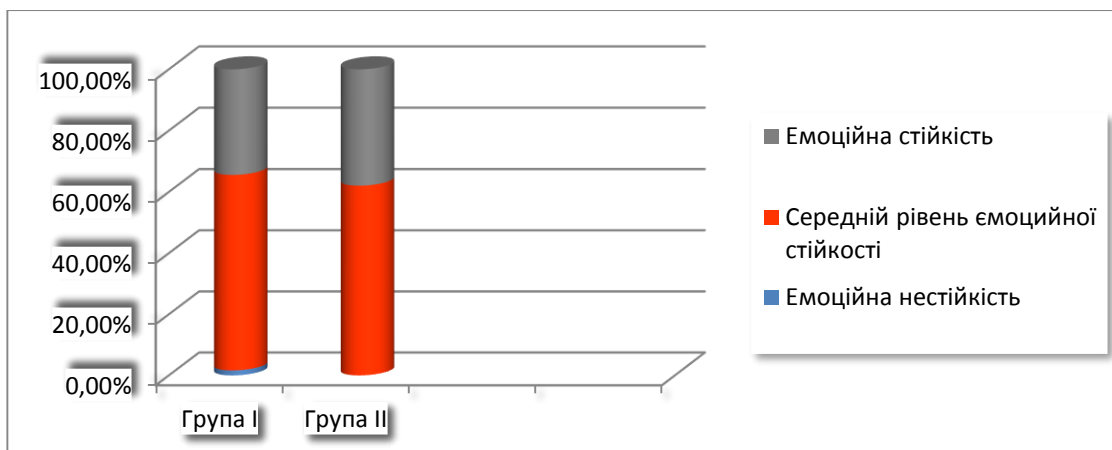

Рис. 2.10 Гістограма розподілу I та II груп для уявлення про особистість за шкалою С (Емоційна стійкість - емоційна нестійкість).

✓ Група I:

- Емоційна нестійкість – 1,64%
- Середній рівень емоційної стійкості – 63,93%
- Емоційна стійкість – 34,43%

✓ Група II:

- Емоційна нестійкість – 0%
- Середній рівень емоційної стійкості – 62,07%
- Емоційна стійкість – 37,93%

В таблиці 2.10 представлений статистичний аналіз показників Емоційна стійкість - емоційна нестійкість I та II груп.

Табл.2.10 Емоційна стійкість - емоційна нестійкість

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	13,36	13,69	0,09	0,08	349,0821	184,4288
Т-критерій	$T_{емп} = 3,1$					

$$(T_{емп} = 3,1 > T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників емоційна стійкість - емоційна нестійкість молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників емоційна стійкість - емоційна нестійкість, було отримано Темп = 3,1 яке за значенням більше Ткрит = 1.99. Це означає, що отримане емпіричне значення (3,1) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 13,36 балів, тобто оптимальний рівень емоційної стійкості. II група має 13,69 балів – також оптимальний рівень.

2.2.2 Виявлення у випробовуваних схильності до певного типу професій здійснювалось за допомогою опитувальника для визначення типу майбутньої професії (ДДО А. Е. Клімова).

На рисунку 2.11 представлена гістограма розподілу I та II груп за типами схильності до майбутньої професії.

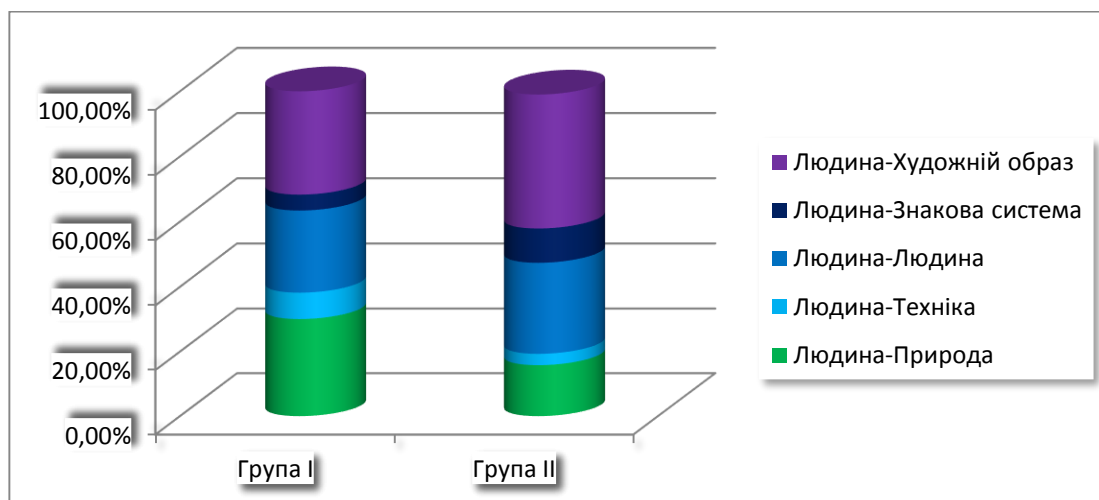

Рис.2.11 Гістограма розподілу I та II груп за типами схильності до майбутньої професії.

✓ I група.

- Людина- природа – 30,8%;
- Людина-техніка – 8,13%;
- Людина- людина – 25,2%;
- Людина- знакова система – 4,88%;

- Людина- худ. образ – 31,71%;
  - Людина- людина – 28,07%;
  - Людина- знакова система – 10,53%;
  - Людина- природа – 15,79%;
  - Людина- худ. образ – 42,11%;
  - Людина-техніка – 3,51%;
- ✓ II група.

В таблиці 2.11 представлений статистичний аналіз показників Людина-Природа I та II груп.

Табл.2.11 Статистичний аналіз показників Людина-Природа

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	4,59	3.72	0,01	0,12	94,7541	83,7936
Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 2,7$					

$$(T_{\text{емп}} = 2,7 > T_{\text{крит}} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників людина-природа молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників людина-природа було отримано $T_{\text{емп}} = 2,7$ яке за значенням більше $T_{\text{крит}} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (2,7) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 4,59 балів, тобто оптимальний рівень показників людина-природа. II група має 3.72 балів – також оптимальний рівень.

В таблиці 2.12 представлений статистичний аналіз показників людина-техніка I та II груп.

Табл.2.12 Статистичний аналіз показників людина-техніка

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	2,57	3,07	-0,02	0,04	104,734	39,8572
Т-критерій	Т _{емп} = 1,7					

$$(T_{\text{емп}} = 1,7 < T_{\text{крит}} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників людина-техніка молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників людина-техніка, було отримано Темп = 1,7 яке за значенням менше Ткрит = 1.99. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,7) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 2,57 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників людина-техніка. II група має 3,07 балів – також оптимальний рівень.

В таблиці 2.13 представлений статистичний аналіз показників людина-людина I та II груп.

Табл.2.13 Статистичний аналіз показників людина-людина

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	4,57	4,48	0,23	0,08	138,9189	19,2416
Т-критерій	Т _{емп} = 0,3					

$$(T_{\text{емп}} = 0,3 < T_{\text{крит}} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників людина-людина молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників людина-людина, було отримано Темп = 0,3 яке за значенням менше Ткрит = 1.99. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,3) знаходиться у зоні

незначущості. За середнім значенням I група має 4,57 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників людина-людина. II група має 4,48 балів – також оптимальний рівень.

В таблиці 2.14 представлений статистичний аналіз показників людина-знакова система I та II груп.

Табл.2.14 Статистичний аналіз показників людина-знакова система

Вибірки	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	B.1	B.2	B.1	B.2	B.1	B.2
	2,69	3,34	-0,09	0,14	91,0821	78,5524
Т-критерій	Т _{емп} = 2,1					

$$(T_{\text{емп}} = 2.1 > T_{\text{крит}} = 1.99, \text{ але } < T_{\text{крит}} = 2,63)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників людина-знакова система молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників людина-знакова система , було отримано Темп = 2,1 яке за значенням більше Ткрит = 1.99, але менше Ткрит = 2,63 . Це означає, що отримане емпіричне значення (2,1) знаходиться у зоні невизначеності. За середнім значенням I група має 2,69 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників людина-знакова система . II група має 3,34 балів – також оптимальний рівень.

В таблиці 2.15 представлений статистичний аналіз показників людина-худ.обр. I та II груп.

Табл.2.15 Статистичний аналіз показників людина-худ.обр.

Вибірки	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	B.1	B.2	B.1	B.2	B.1	B.2
	5,02	5,62	-0,22	0,02	260,9844	84,8276

Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 1,3$
$(T_{\text{емп}} = 1,3 < T_{\text{крит}} = 1.99)$	

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників людина-худ.обр. молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників людина-худ.обр. , було отримано $T_{\text{емп}} = 1,3$ яке за значенням менше $T_{\text{крит}} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,3) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 5,02 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників людина-худ.обр. II група має 5,62 балів – також оптимальний рівень.

2.2.3 Виявлення у випробовуваних стрессостійкості й соціальної адаптації за допомогою методики Холмса й Раге.

На рисунку 2.12 представлена гістограма розподілу I та II груп за рівнем стрессостійкості й соціальної адаптації.

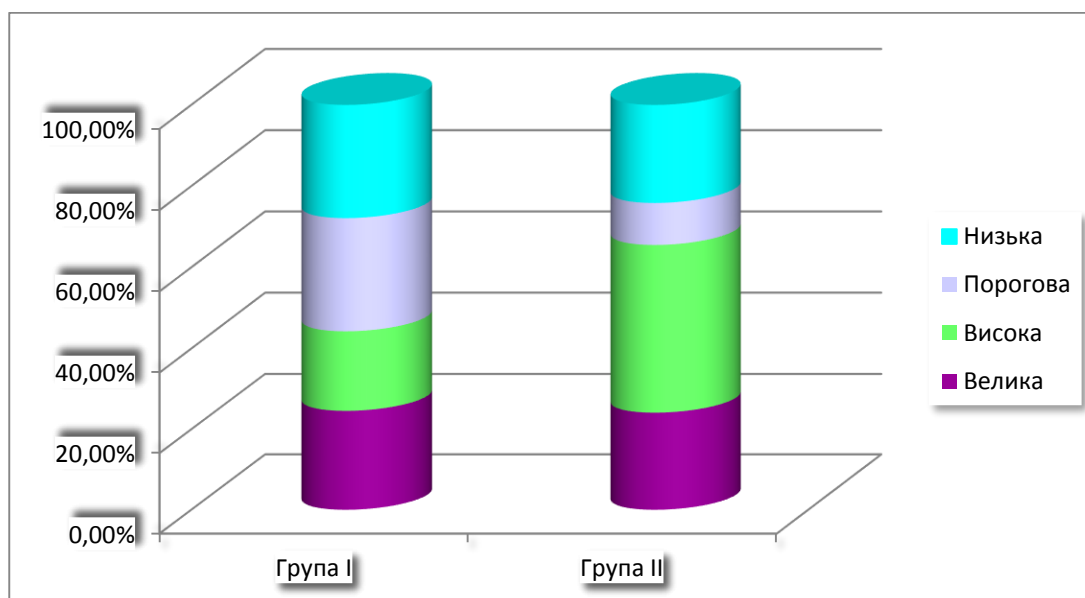

Рис. 2.12 Гістограма розподілу I та II груп за рівнем стрессостійкості й соціальної адаптації.

- Група I:
  - ✓ Низька – 27,87%
  - ✓ Порогова – 27,87%
  - ✓ Висока – 19,67%

- ✓ Велика – 24,59%
- Група II:
- ✓ Низька – 24,14%
- ✓ Порогова – 10,34%
- ✓ Висока – 41,38%
- ✓ Велика – 24,14%

В таблиці 2.16 представлений статистичний аналіз показників рівня стресостікості й соціальної адаптації I та II груп.

Табл.2.16 Рівні стресостікості й соціальної адаптації

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	250,03	231,34	0,17	0,14	1146069,9349	699838,5524
Т-критерій	$T_{емп} = 0,6$					

$$(T_{емп} = 0,6 < T_{крит} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників рівня стресостікості й соціальної адаптації молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників рівня стресостікості й соціальної адаптації, було отримано $T_{емп} = 0,6$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,6) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 250,03 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників рівня стресостікості й соціальної адаптації. II група має 231,34 балів – також оптимальний рівень.

2.2.4 Виявлення у випробовуваних рівня перцептивно- невербальної компетентності (Г.Я. Розен).

На рисунку 2.13 представлена гістограма розподілу I та II груп за рівнем перцептивно- невербальної компетентності.

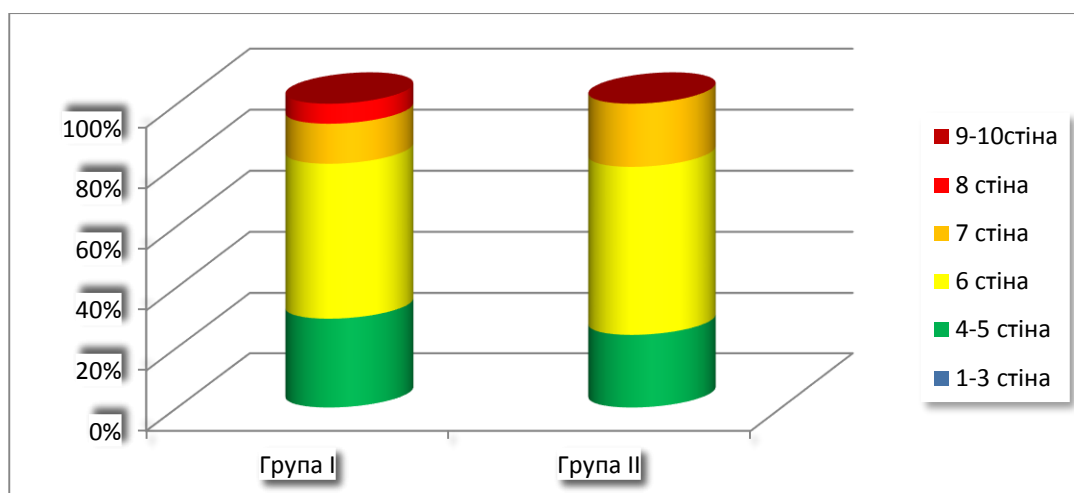

Рис.2.13 Гістограма розподілу I та II груп за рівнем перцептивно- невербальної компетентності.

• Група I:

- ✓ 9-10 стіна – 0%
- ✓ 8 стіна – 6,56%
- ✓ 7 стіна – 13,11%
- ✓ 6 стіна – 50,82%
- ✓ 5 стіна – 0%
- ✓ 4 стіна – 29,51%
- ✓ 1-3 стіна – 0%

• Група II:

- ✓ 9-10 стіна – 0%
- ✓ 8 стіна – 0%
- ✓ 7 стіна – 20,69%
- ✓ 6 стіна – 55,17%
- ✓ 5 стіна – 0%
- ✓ 4 стіна – 24,14%
- ✓ 1-3 стіна – 0%

В таблиці 2.17 представлений статистичний аналіз показників рівня перцептивно- невербальної компетентності I та II груп.

Табл.2.17 Статистичний аналіз показників рівня перцептивно- невербальної компетентності

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	14,56	15,52	-0,04	-0,08	994,5424	275,2416
Т-критерій	$T_{емп} = 1,1$					

$$(T_{емп} = 1,1 < T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників рівня перцептивно- невербальної компетентності молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників рівня перцептивно- невербальної компетентності, було отримано Темп = 1,1 яке за значенням менше Ткрит = 1.99. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,1) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 14,56 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників рівня перцептивно- невербальної компетентності. II група має 15,52 балів – також оптимальний рівень.

2.2.5 Виявлення у випробовуваних мотивацію на успіх і боязнь на невдачу, за допомогою опитувальника Реан А.А.

На рисунку 2.14 представлена гістограма розподілу I та II груп з мотивацією на успіх і боязню на невдачу.

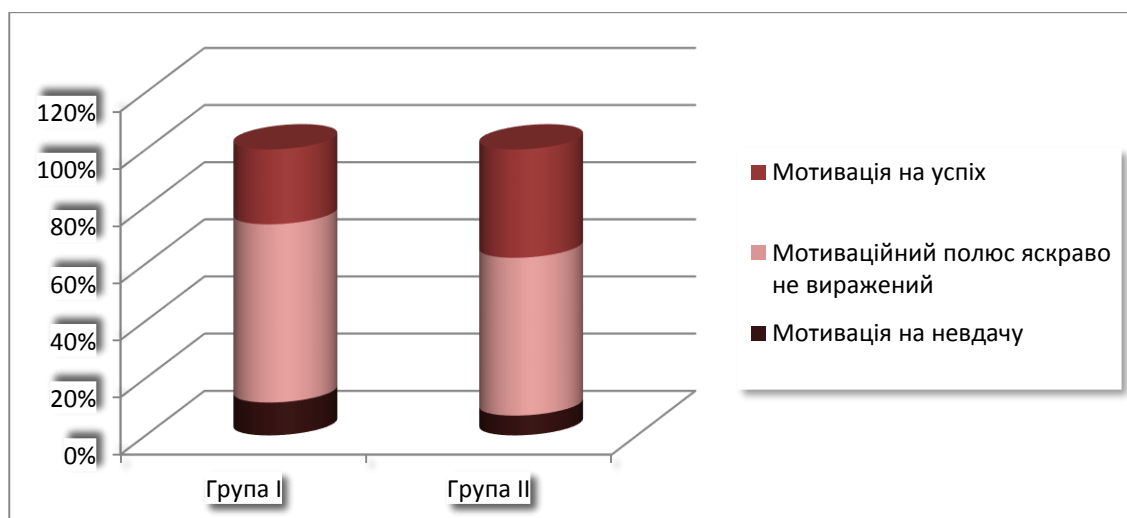

Рис.2.14 Гістограма розподілу I та II груп з мотивацією на успіх і боязню на невдачу.

- Група I:

- ✓ Мотивація на невдачу – 11,48%
- ✓ Мотиваційний полюс яскраво не виражений – 62,3%
- ✓ Мотивація на успіх – 26,23%

- Група II:

- ✓ Мотивація на невдачу – 6,9%

- ✓ Мотиваційний полюс яскраво не виражен – 55,17%
- ✓ Мотивація на успіх – 37,93%

В таблиці 2.18 представлений статистичний аналіз показників з мотивацією на успіх і боязню на невдачу.

Табл.2.18 Статистичний аналіз показників з мотивацією на успіх і боязню на невдачу.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	11,13	12,24	-0,07	-0,04	636,9509	223,3104
Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 1,6$					

$$(T_{\text{емп}} = 1,6 < T_{\text{крит}} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з мотивацією на успіх і боязню на невдачу молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з мотивацією на успіх і боязню на невдачу, було отримано $T_{\text{емп}} = 1,6$ яке за значенням менше $T_{\text{крит}} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,6) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 11,13 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з мотивацією на успіх і боязню на невдачу. II група має 12,24 балів – також оптимальний рівень.

2.2.6 Виявлення у випробовуваних психологічної оцінки організаторських здібностей особистості в рамках організованої групи (Уманський, Лутошкін і ін.)

На рисунку 2.15 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості психологічна вибірковість.

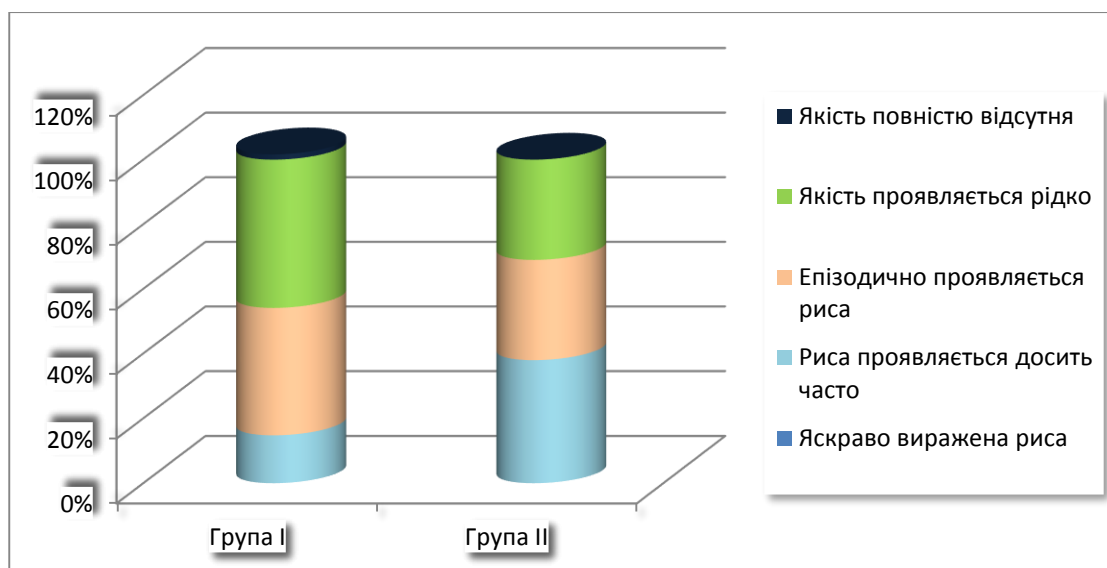

Рис.2.15 Гістограма розподілу I та II груп з якості психологічна вибірковість.

- Група I:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 14,75%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 39,34%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 45,9%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 1.64%
- Група II:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 37,93%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 31,03%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 31,03%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 0%

В таблиці 2.19 представлений статистичний аналіз показників з якості психологічна вибірковість.

Табл.2.19 Статистичний аналіз показників з якості психологічна вибірковість.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	3,07	3,28	-0,27	0,08	25,1789	19,0816
Т-критерій	$T_{емп} = 1,3$					

$$(T_{емп} = 1,3 < T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості психологічна вибірковість молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості психологічна вибірковість, було отримано $T_{емп} = 1,3$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,3) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 3,07 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з якості психологічна вибірковість. II група має 3,28 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.16 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості практично-психологічний розум.

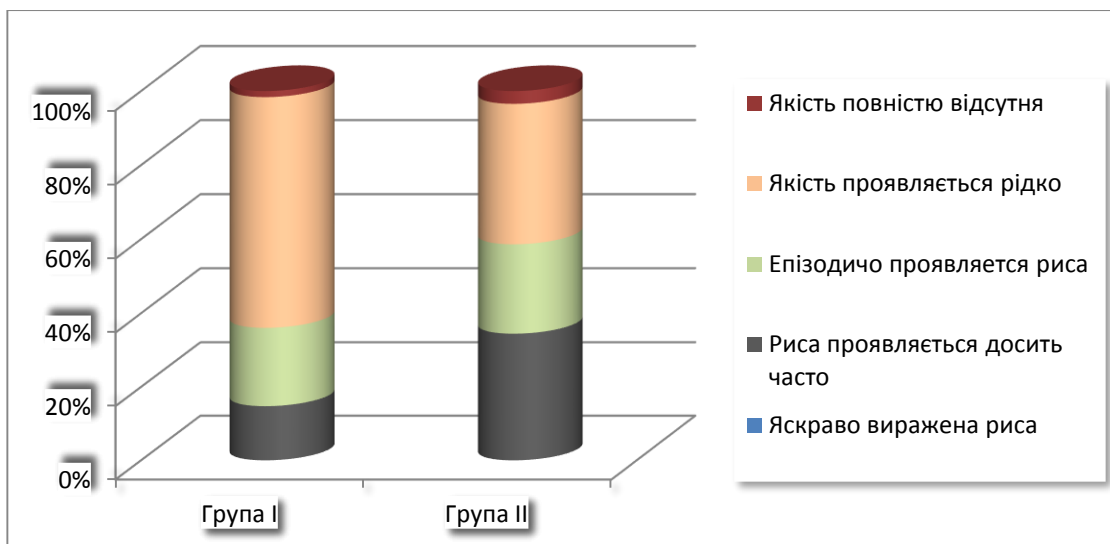

Рис. 2.16 Гістограма розподілу I та II груп з якості практично-психологічний розум

- Група I:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 14,75%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 21,31%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 62,3%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 1.64%
- Група II:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 34,48%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 24,14%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 37,93%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 3,45%

В таблиці 2.20 представлений статистичний аналіз показників з якості практично-психологічний розум.

Табл.2.20 Статистичний аналіз показників з якості практично-психологічний розум.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	2,94	3,46	0,16	0,14	23,1296	13,1524
Т-критерій	$T_{емп} = 3,6$					

$$(T_{емп} = 3,6 > T_{крит} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості практично-психологічний розум молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості практично-психологічний розум, було отримано $T_{емп} = 3,6$ яке за значенням більше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (3,6) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 2,94 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з якості практично-психологічний розум. II група має 3,46 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.17 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості психологічний такт.

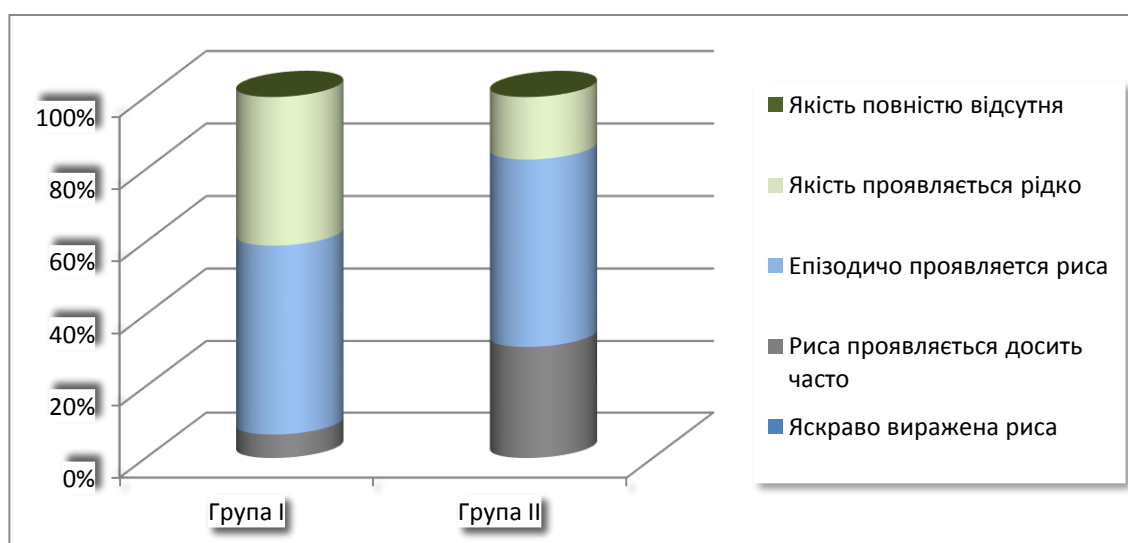

Рис. 2.17 Гістограма розподілу I та II груп з якості психологічний такт.

- Група I:

- ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 6,56%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 52,46%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 40,98%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 0%
- Група II:
    - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
    - ✓ Риса проявляється досить часто – 31,03%
    - ✓ Епізодично проявляється риса – 51,72%
    - ✓ Якість проявляється рідко – 17,24%
    - ✓ Якість повністю відсутня – 0%

В таблиці 2.21 представлений статистичний аналіз показників з якості психологічний такт.

Табл.2.21 Статистичний аналіз показників з якості психологічний такт.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	3,06	3,51	-0,28	0,11	18,7848	13,5349
Т-критерій	$T_{емп} = 3,2$					

$$(T_{емп} = 3,2 > T_{крит} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості психологічний такт молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості психологічний такт, було отримано $T_{емп} = 3,2$ яке за значенням більше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (3,2) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 3,06 балів, тобто оптимальний

рівень розвитку показників з якості психологічний такт. II група має 3,51 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.18 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості соціальний вплив.

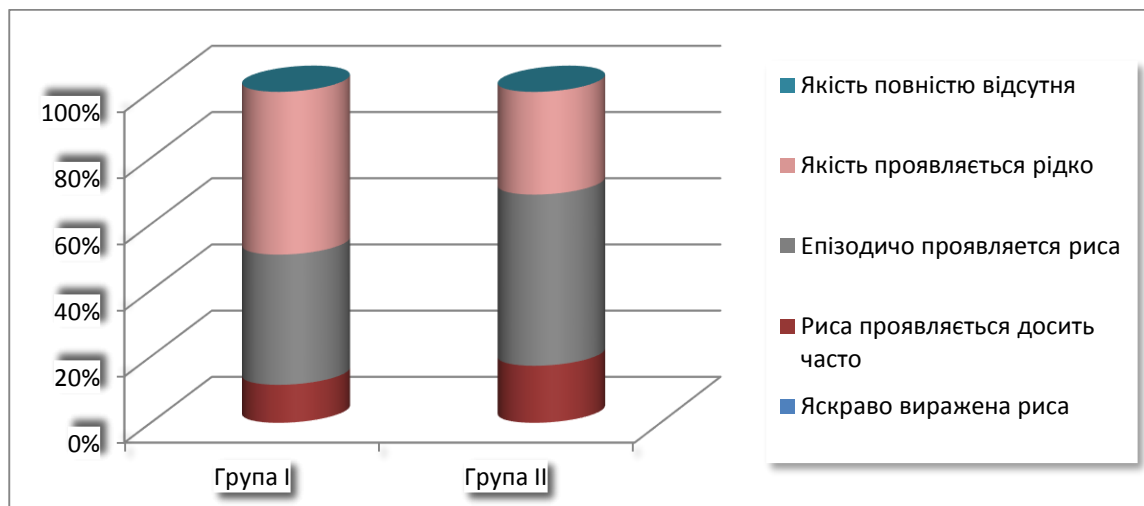

Рис.2.18 Гістограма розподілу I та II груп з якості соціальний вплив.

- Група I:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 11,48%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 39,34%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 49,18%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 0%
- Група II:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 17,24%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 51,72%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 31,03%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 0%

В таблиці 2.22 представлений статистичний аналіз показників з якості соціальний вплив.

Табл.2.22 Статистичний аналіз показників з якості соціальний вплив.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	2,84	3,12	-0,04	0,02	25,2256	16,5876
Т-критерій	$T_{емп} = 1,8$					

$$(T_{емп} = 1,8 < T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості соціальний вплив молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості соціальний вплив, було отримано $T_{емп} = 1,8$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,8) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 2,84 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з якості соціальний вплив. II група має 3,12 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.19 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості вимогливість до людей.

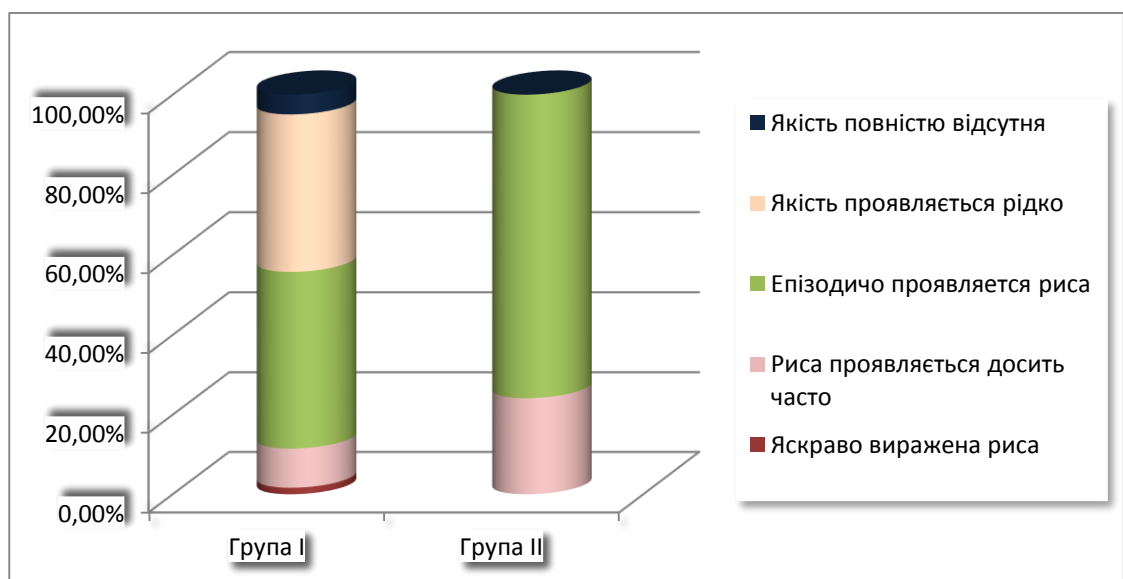

Рис. 2.19 Гістограма розподілу I та II груп з якості вимогливість до людей.

- Група I:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 1,64%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 9,84%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 44,26%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 39,34%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 4,92%
- Група II:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 24,14%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 75,86%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 0%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 0%

В таблиці 2.23 представлений статистичний аналіз показників з якості вимогливості до людей.

Табл.2.23 Статистичний аналіз показників з якості вимогливості до людей.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	3,05	3,72	0,05	0,02	27,6325	7,7272
Т-критерій	$T_{емп} = 4,7$					

$$(T_{емп} = 4,7 > T_{крит} = 1.99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості психологічний такт молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості психологічний такт, було отримано $T_{емп} = 4,7$ яке за значенням більше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (4,7) знаходиться у зоні

значущості. За середнім значенням I група має 3,05 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з якості психологічний такт. II група має 3,72 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.20 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості критичність.

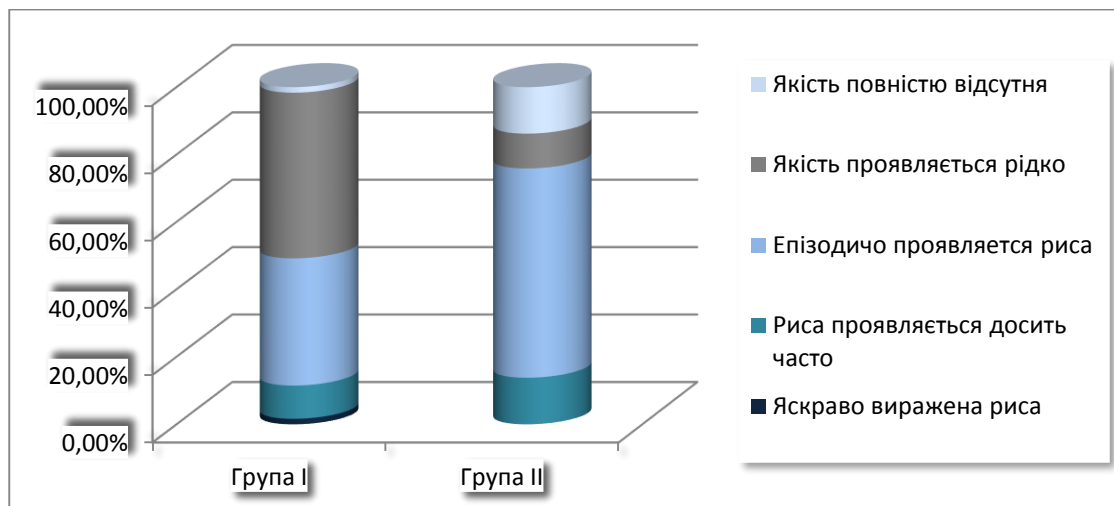

Рис. 2.20 Гістограма розподілу I та II груп з якості критичність.

- Група I:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 1,64%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 9,84%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 37,7%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 49,18%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 1,64%
- Група II:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 13,79%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 62,07%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 10,34%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 13,79%

В таблиці 2.24 представлений статистичний аналіз показників з якості вимогливість до людей.

Табл.2.24 Статистичний аналіз показників з якості вимогливість до людей.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	2,95	3,2	0,15	0,1	23,4325	14,63
Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 1,7$					

($T_{\text{емп}} = 1,7 < T_{\text{крит}} = 1,99$)

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості вимогливість до людей молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості вимогливість до людей, було отримано $T_{\text{емп}} = 1,7$ яке за значенням менше $T_{\text{крит}} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,7) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 2,95 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з якості вимогливість до людей. II група має 3,2 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.21 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості схильність до організаторської діяльності.

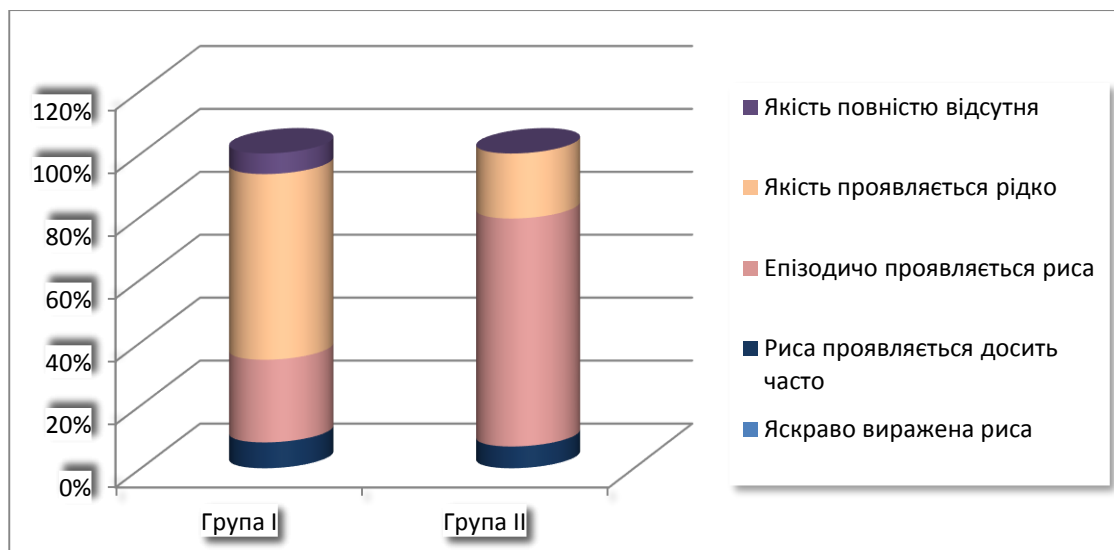

Рис. 2.21 Гістограма розподілу I та II груп з якості схильність до організаторської діяльності.

- Група I:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 8,2%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 26,23%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 59,02%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 6,56%
- Група II:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 6,9%
  - ✓ Епізодично проявляється риса – 72,41%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 20,69%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 0%

В таблиці 2.25 представлений статистичний аналіз показників з якості організаторської діяльності.

Табл.2.25 Статистичний аналіз показників з якості організаторської діяльності.

	Середнє значення:	Відхилення від середнього	Квадратне відхилення

Вибірки	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
	2,95	3,2	0,15	0,1	23,4325	14,63
Т-критерій	$T_{емп} = 2,9$					

$$(T_{емп} = 2,9 > T_{крит} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості організаторської діяльності молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості організаторської діяльності, було отримано $T_{емп} = 2,9$ яке за значенням більше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (2,9) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 2,95 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з якості організаторської діяльності. II група має 3,2 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.22 представлена гістограма розподілу I та II груп з якості індивідуальні відмінності в організаторських здібностях.

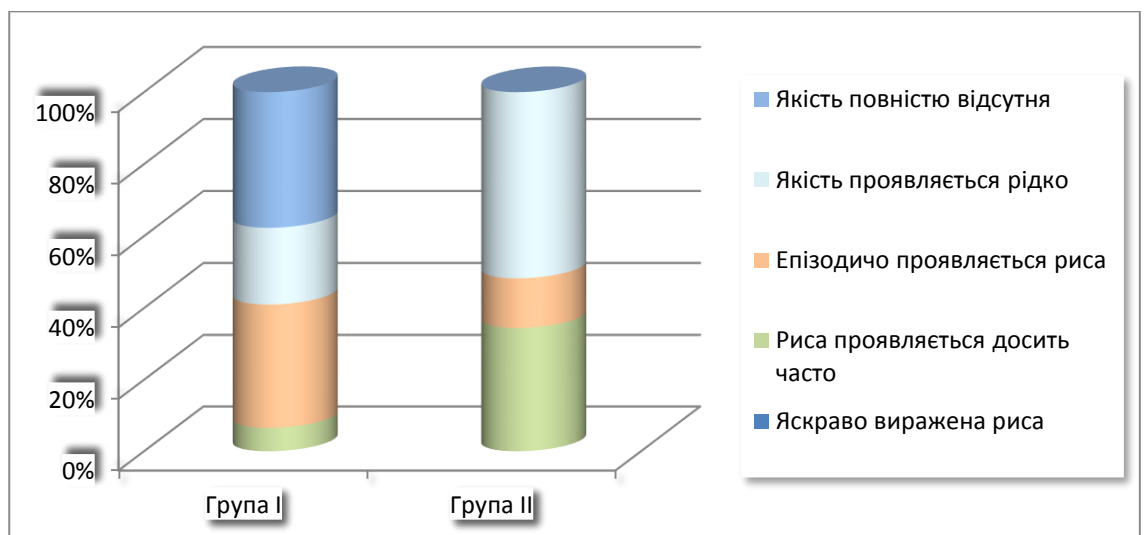

Рис. 2.22 Гістограма розподілу I та II груп з якості індивідуальні відмінності в організаторських здібностях.

- Група I:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%

- ✓ Риса проявляється досить часто – 6,56%
- ✓ Епізодичо проявляється риса – 34,43%
- ✓ Якість проявляється рідко – 21,31%
- ✓ Якість повністю відсутня – 37,7%
- Група II:
  - ✓ Яскраво виражена риса – 0%
  - ✓ Риса проявляється досить часто – 34,48%
  - ✓ Епізодичо проявляється риса – 13,79%
  - ✓ Якість проявляється рідко – 51,72%
  - ✓ Якість повністю відсутня – 0%
  - ✓

В таблиці 2.26 представлений статистичний аналіз показників з якості індивідуальні відмінності в організаторських здібностях.

Табл.2.26 Статистичний аналіз показників з якості індивідуальні відмінності в організаторських здібностях.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	2,41	3,19	-0,21	0,09	63,8981	15,2589
Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 3,6$					

$$(T_{\text{емп}} = 3,6 > T_{\text{крит}} = 1,99)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників з якості індивідуальні відмінності в організаторських здібностях молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників з якості індивідуальні відмінності в організаторських здібностях, було отримано $T_{\text{емп}} = 3,6$ яке за значенням більше $T_{\text{крит}} = 1,99$. Це означає, що отримане

емпіричне значення (3,6) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 2,41 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників з якості індивідуальні відмінності в організаторських здібностях. II група має 3,19 балів – також оптимальний рівень.

2.2.7 Виявлення у випробовуваних емпатичні здатності за допомогою методики Бойко В.В.

На рисунку 2.23 представлена гістограма розподілу I та II груп за рівнем емпатичних здатностей .

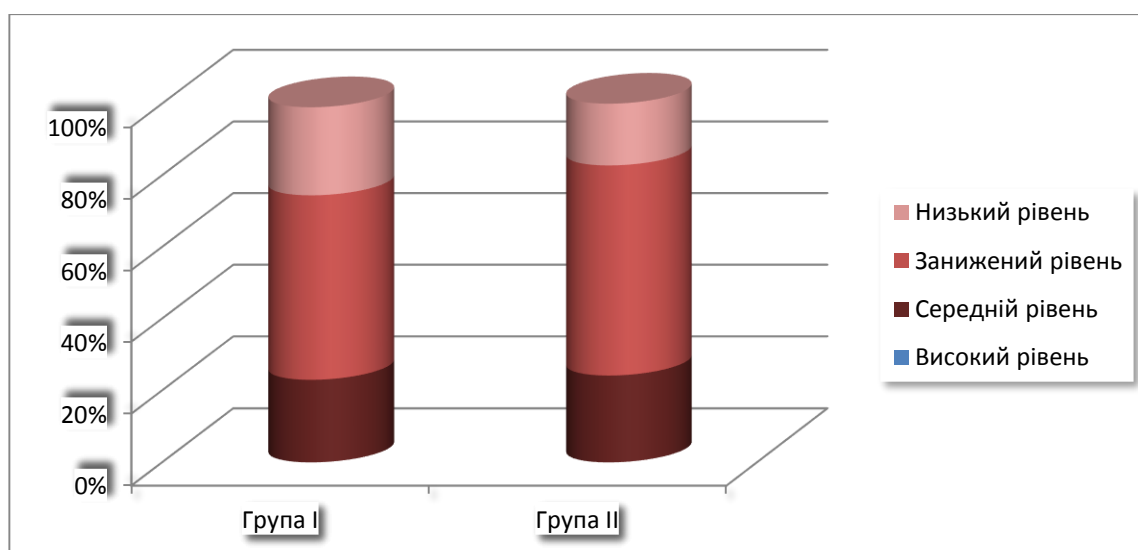

Рис.2.23 Гістограма розподілу I та II груп за рівнем емпатичних здатностей .

• Група I: ✓ Високий рівень – 0% ✓ Середній рівень – 22,95% ✓ Занижений рівень – 52,46% ✓ Низький рівень – 24,59%	• Група II: ✓ Високий рівень – 0% ✓ Середній рівень – 24,14% ✓ Занижений рівень – 58,62% ✓ Низький рівень – 17,24%

В таблиці 2.27 представлений статистичний аналіз показників за рівнем емпатичних здатностей.

Табл.2.27 Статистичний аналіз показників за рівнем емпатичних здатностей.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	18,52	19,28	0,28	0,12	1133,2144	505,7936
Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 0,8$					

($T_{\text{емп}} = 0,8 < T_{\text{крит}} = 1.99$)

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за рівнем емпатичних здатностей молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за рівнем емпатичних здатностей, було отримано $T_{\text{емп}} = 0,8$ яке за значенням менше $T_{\text{крит}} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,8) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 18,52 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за рівнем емпатичних здатностей. II група має 19,28 балів – також оптимальний рівень.

2.2.8 Виявлення у випробовуваних тайм-синдрома за допомогою методики «Тайм-синдром менеджера»

На рисунку 2.24 представлена гістограма розподілу I та II груп за ступенем переживання обмеженого часу.

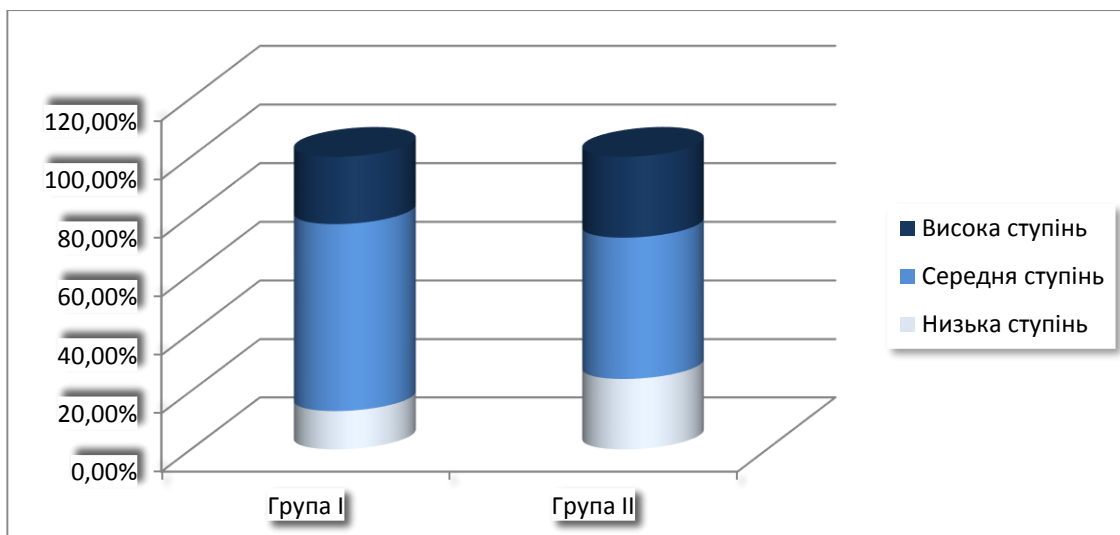

Рис. 2.24 Гістограма розподілу I та II груп за ступенем переживання обмеженого часу.

- Група I:
  - ✓ Низька ступінь – 13,11%
  - ✓ Середня ступінь – 63,93%
  - ✓ Висока ступінь – 22,95%
- Група II:
  - ✓ Низька ступінь – 24,14%
  - ✓ Середня ступінь – 48,28%
  - ✓ Висока ступінь – 27,59%

В таблиці 2.28 представлений статистичний аналіз показників за ступенем переживання обмеженого часу.

Табл.2.28 Статистичний аналіз показників за ступенем переживання обмеженого часу.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	6,28	5,31	0,08	0,01	204,2624	102,2069
Т-критерій	$T_{emp} = 2,3$					

$$(T_{\text{емп}} = 2.3 > T_{\text{крит}} = 1.99, \text{ але } < T_{\text{крит}} = 2,63)$$

Використання T-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за ступенем переживання обмеженого часу молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за ступенем переживання обмеженого часу, було отримано $T_{\text{емп}} = 2,3$ яке за значенням більше $T_{\text{крит}} = 1.99$, але менше $T_{\text{крит}} = 2,63$. Це означає, що отримане емпіричне значення (2,3) знаходиться у зоні невизначеності. За середнім значенням I група має 6,28 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за ступенем переживання обмеженого часу. II група має 5,31 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.25 представлена гістограма розподілу I та II груп за ступенем напруга дефіциту часу.

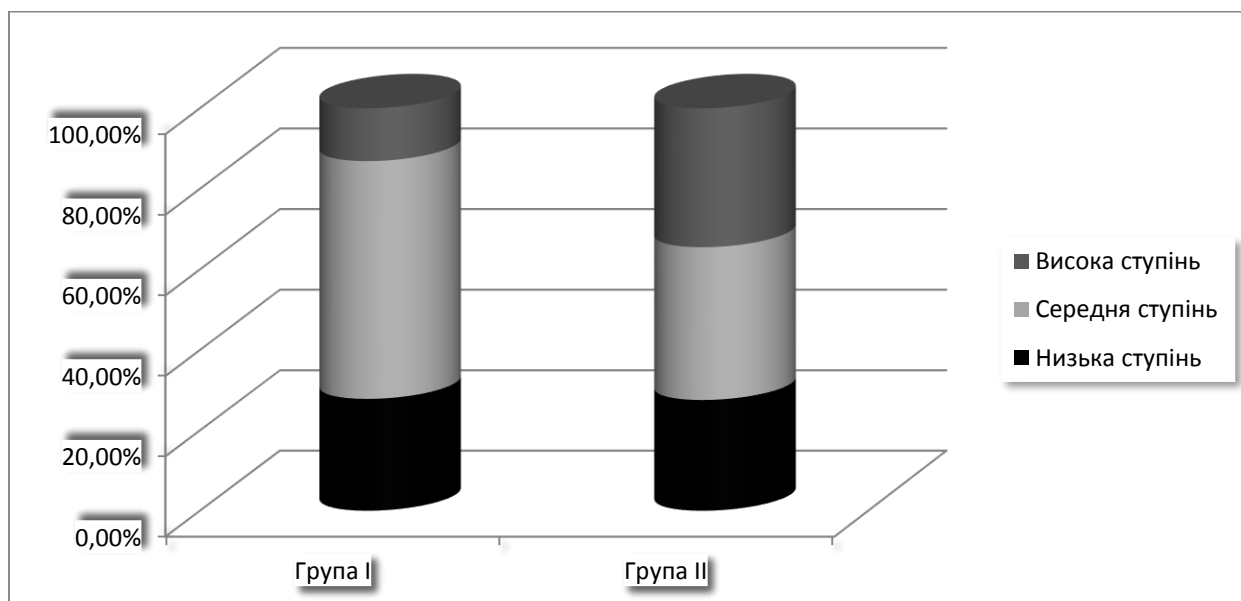

Рис. 2.25 Гістограма розподілу I та II груп за ступенем напруга дефіциту часу.

- Група I:
  - ✓ Низька ступінь – 27,87%
  - ✓ Середня ступінь – 59,02%
  - ✓ Висока ступінь – 13,11%

- Група II:
  - ✓ Низька ступінь – 27,59%
  - ✓ Середня ступінь – 37,93%
  - ✓ Висока ступінь – 34,48%

В таблиці 2.29 представлений статистичний аналіз показників за ступенем напруга дефіциту часу.

Табл.2.29 Статистичний аналіз показників за ступенем напруга дефіциту часу.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	5,28	5,86	-0,08	0,06	232,2624	151,4484
Т-критерій	$T_{емп} = 1,2$					

($T_{емп} = 1,2 < T_{крит} = 1.99$)

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за ступенем напруга дефіциту часу.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за ступенем напруга дефіциту часу, було отримано $T_{емп} = 1,2$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1,2) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 5,28 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за ступенем напруга дефіциту часу. II група має 5,86 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.26 представлена гістограма розподілу I та II груп за ступенем емоційне переживання дефіциту часу.

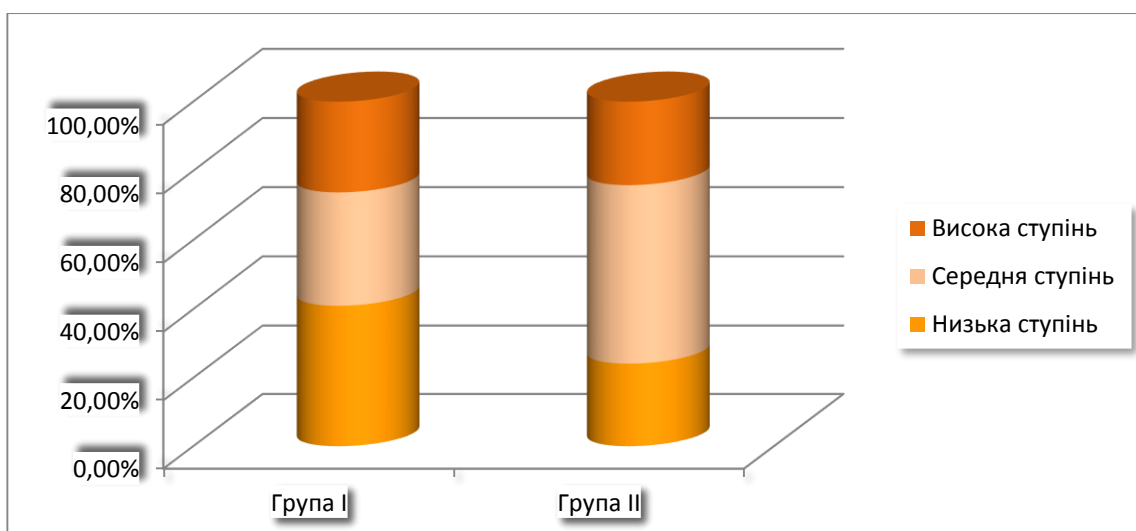

Рис.2.26 Гістограма розподілу I та II груп за ступенем емоційне переживання дефіциту часу.

- Група I:
  - ✓ Низька ступінь – 40,98%
  - ✓ Середня ступінь – 32,79%
  - ✓ Висока ступінь – 26,23%

- Група II:
  - ✓ Низька ступінь – 24,14%
  - ✓ Середня ступінь – 51,72%
  - ✓ Висока ступінь – 24,14%

В таблиці 2.30 представлений статистичний аналіз показників за ступенем емоційне переживання дефіциту часу.

Табл.2.30 Статистичний аналіз показників за ступенем емоційне переживання дефіциту часу.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	5,61	5,86	-0,21	0,06	416,5581	79,4484

Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 0,5$
------------	------------------------

$(T_{\text{емп}} = 0,5 < T_{\text{крит}} = 1,99)$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за ступенем емоційне переживання дефіциту часу.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за ступенем емоційне переживання дефіциту часу, було отримано $T_{\text{емп}} = 0,5$ яке за значенням менше $T_{\text{крит}} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,5) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 5,61 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за ступенем емоційне переживання дефіциту часу. II група має 5,86 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.27 представлена гістограма розподілу I та II груп за ступенем продуктивність використання особистого часу.

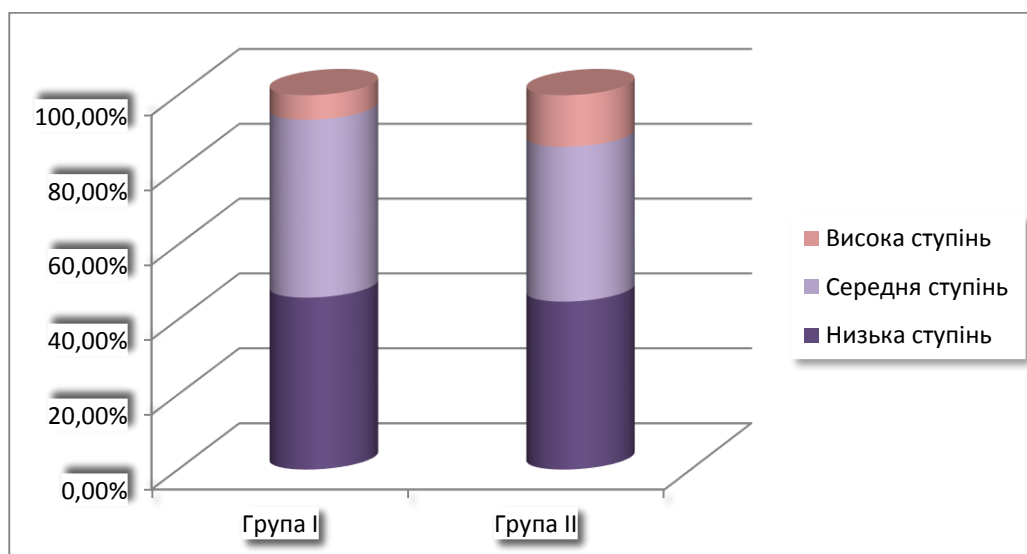

Рис. 2.27 Гістограма розподілу I та II груп за ступенем продуктивність використання особистого часу.

- Група I:
  - ✓ Низька ступінь – 45,9%
  - ✓ Середня ступінь – 47,54%
  - ✓ Висока ступінь – 6,56%
- Група II:

- ✓ Низька ступінь –
44,83%
- ✓ Середня ступінь
– 41,38%

- ✓ Висока ступінь
– 13,79%

В таблиці 2.31 представлений статистичний аналіз показників за ступенем продуктивність використання особистого часу.

Табл.2.31 Статистичний аналіз показників за ступенем продуктивність використання особистого часу.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	4,43	5,31	-0,23	0,01	236,9189	72,2069
Т-критерій	$T_{емп} = 2,1$					

$$(T_{емп} = 2,1 > T_{крит} = 1,99, \text{ але } < T_{крит} = 2,63)$$

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за ступенем продуктивність використання особистого часу молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за ступенем продуктивність використання особистого часу, було отримано $T_{емп} = 2,1$ яке за значенням більше $T_{крит} = 1,99$, але менше $T_{крит} = 2,63$. Це означає, що отримане емпіричне значення (2,1) знаходиться у зоні невизначеності. За середнім значенням I група має 4,43 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за ступенем продуктивність використання особистого часу, II група має 5,31 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.28 представлена гістограма розподілу I та II груп за ступенем залежність від роботи.

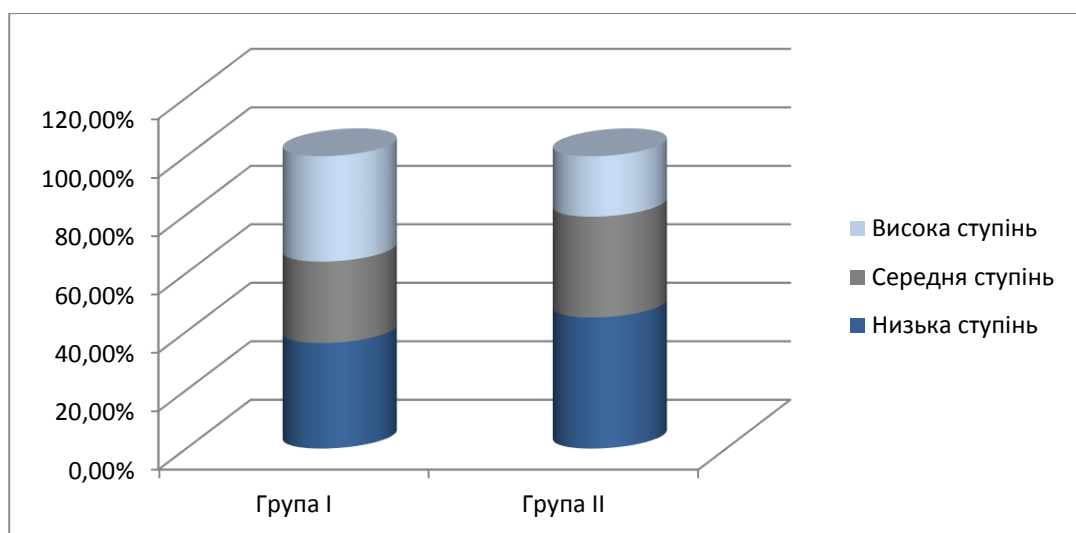

Рис. 2.28 Гістограма розподілу I та II груп за ступенем залежність від роботи.

- Група I:
  - ✓ Низька ступінь – 36,07%
  - ✓ Середня ступінь – 27,87%
  - ✓ Висока ступінь – 36,07%

- Група II:
  - ✓ Низька ступінь – 44,83%
  - ✓ Середня ступінь – 34,48%
  - ✓ Висока ступінь – 20,69%

В таблиці 2.32 представлений статистичний аналіз показників за ступенем залежність від роботи.

Табл.2.32 Статистичний аналіз показників за ступенем залежність від роботи.

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2

	5,08	4,86	0,12	0,06	402,5904	193,4484
Т-критерій	$T_{\text{емп}} = 0,4$					

($T_{\text{емп}} = 0,4 < T_{\text{крит}} = 1,99$)

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за ступенем залежність від роботи.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за ступенем залежність від роботи, було отримано $T_{\text{емп}} = 0,5$ яке за значенням менше $T_{\text{крит}} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,5) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 5,08 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за ступенем залежність від роботи. II група має 4,86 балів – також оптимальний рівень.

На рисунку 2.29 представлена гістограма розподілу I та II груп за ступенем агресія в ситуаціях дефіциту часу.

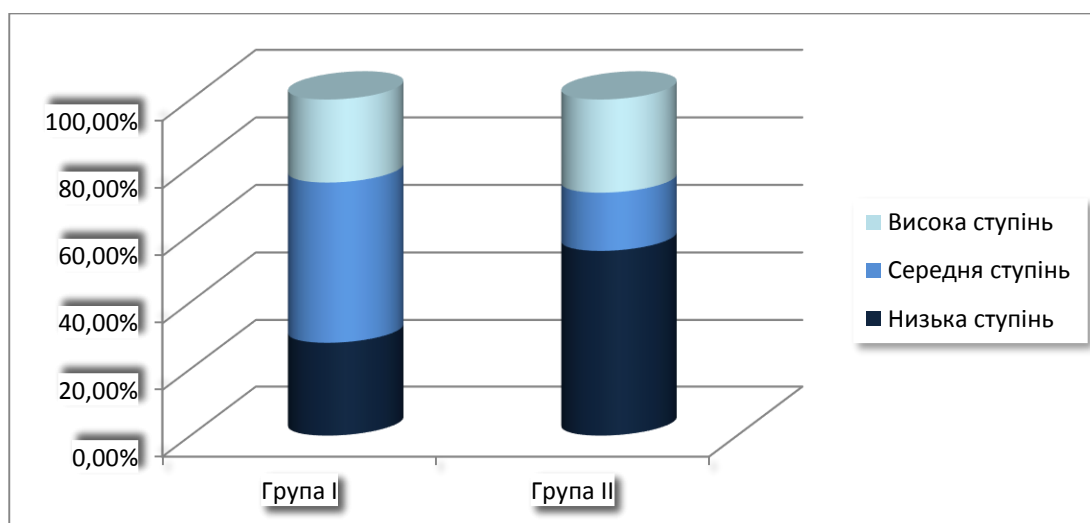

Рис.2.29 Гістограма розподілу I та II груп за ступенем агресія в ситуаціях дефіциту часу.

- Група I:
  - ✓ Низька ступінь – 27,87%
  - ✓ Середня ступінь – 47,54%
  - ✓ Висока ступінь – 24,59%

- Група II:
  - ✓ Низька ступінь – 55,17%
  - ✓ Середня ступінь – 17,24%
  - ✓ Висока ступінь – 27,59%

В таблиці 2.33 представлений статистичний аналіз показників за ступенем агресія в ситуаціях дефіциту часу.

Табл.2.33

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	5,7	5,14	0,3	-0,06	314,69	209,4484
Т-критерій	$T_{емп} = 1$					

($T_{емп} = 1 < T_{крит} = 1.99$)

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за ступенем агресія в ситуаціях дефіциту часу.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за ступенем агресія в ситуаціях дефіциту часу, було отримано $T_{емп} = 1$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1.99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (1) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 5,7 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за ступенем агресія в ситуаціях дефіциту часу. II група має 5,13 балів – також оптимальний рівень.

2.2.9 Виявлення у випробовуваних рівень розвитку рефлексивності за допомогою медики Карпова А.В.

На рисунку 2.30 представлена гістограма розподілу I та II груп за рівнем розвитку рефлексивності.

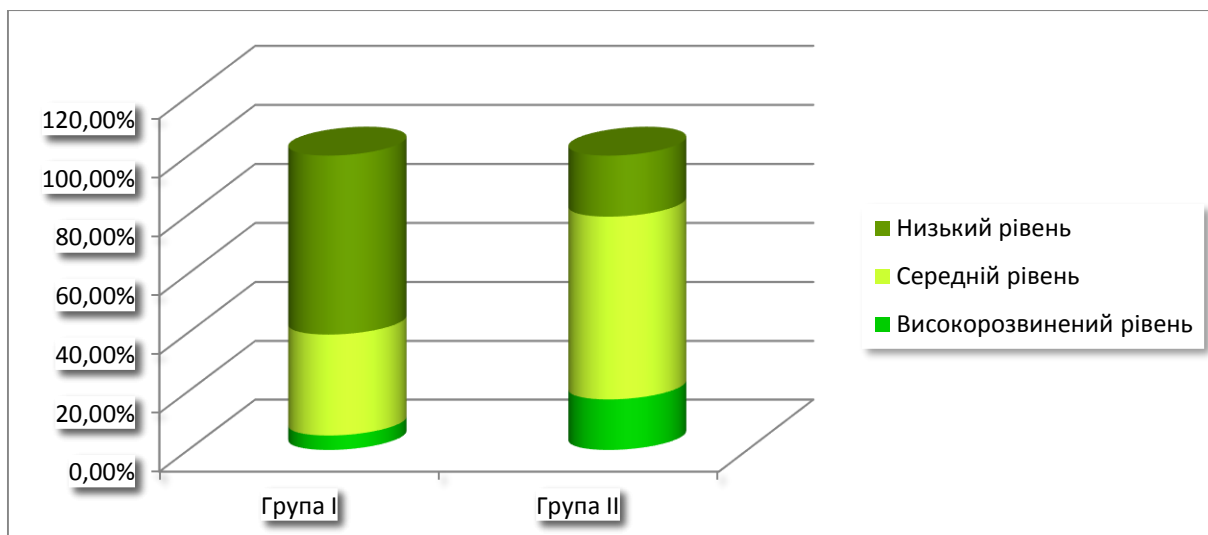

Рис. 2.30 Гістограма розподілу I та II груп за рівнем розвитку рефлексивності.

- Група I:
  - ✓ Високорозвинений рівень – 4,92%
  - ✓ Середній рівень – 34,43%
  - ✓ Низький рівень – 60,66%
- Група II:
  - ✓ Високорозвинений рівень – 17,24%
  - ✓ Середній рівень – 62,07%
  - ✓ Низький рівень – 20,69%

В таблиці 2.34 представлений статистичний аналіз показників за рівнем розвитку рефлексивності.

Табл.2.34

	Середнє значення:		Відхилення від середнього		Квадратне відхилення	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
Вибірки	107,29	125,59	-0,11	-0,11	16750,19	5007,0349
Т-критерій	$T_{emp} = 5,1$					

($T_{emp} = 5,1 > T_{крит} = 1.99$)

Використання Т-критерію Ст'юдента дозволило проаналізувати оцінку відмінностей показників за рівнем розвитку рефлексивності молодших та старших курсів.

В процесі порівняння I та II групи за рівнями показників за рівнем розвитку рефлексивності, було отримано Темп = 5,1 яке за значенням більше Ткрит = 1.99. Це означає, що отримане емпіричне значення (5,1) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 107,29 балів, тобто оптимальний рівень розвитку показників за рівнем розвитку рефлексивності. II група має 125,59 балів – також оптимальний рівень.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

Провівши емпіричне дослідження з проблеми спрямованої на виявлення професійної компетентності майбутніх психологів під час навчання у вищому закладі можна зробити такі висновки:

1. Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК.

- Фактор Л (шкала щирості-брехні): I та II група має більшу кількість студентів за шкалою щирості, ніж брехні. Це означає достовірність результатів данної методики .

- Фактор А (шкала товариськості - замкнутості): I та II група має більшу кількість студентів за шкалою товариськості, ніж замкнутості. Такі студенти легко знаходять спільну мову з оточуючими.

- Фактор Д (шкала життєрадісності): I група має 62,3% високого рівня життєрадісності та 37,7% середнього рівня життєрадісності та II група має 58,62% високого рівня життєрадісності та 41,38% середнього рівня. Данні результати свідчать про те, що майже всі студенти I та II групи досить життєрадісні та позитивні.

- Фактор К (шкала прагнення працювати в команді або на самоті): I група має 57,38% високого рівня прагнення працювати в команді та 42,62% середнього рівня, II група має 51,72% високого рівня та 48,28 середнього рівня

прагнення працювати в команді. Це свідчить про те, що майже всі студенти прагнуть і люблять працювати не на самоті, а в команді.

- Фактор П (шкала асоціативна поведінка): у I та II групи схильність до асоціативної поведінки відсутня. Ці студенти виявились товариські, життєрадісні та здатні на роботу в команді.

- Фактор М (шкала самостійності та слідування за громадською думкою) : I група має 40,98% високого рівня самостійності, 50,82% середнього рівня і лише 8,2% слідує громадській думці, а II група має 58,62% високого рівня самостійності, 41,38% середнього рівня і 0% студентів слідує громадській думці. Отже більш самостійними є студенти II групи, тому що важливу роль в самостійності грає вік, а в II групи студенти старші, ніж у I групи.

- Фактор Н (фактор самоконтролю та неорганізованості): більшість студентів і I групи, і II групи схильні більш до самоконтролю ніж до неорганізованості.

- Фактор В (фактор розвинутого логічного мислення - слаборозвинутого логічного мислення): I група має 50,82% високого рівня і 36,07% середнього рівня розвинутого логічного мислення та 13,11% слаборозвинутого логічного мислення. II група має 58,62% високого рівня і 41,38% середнього рівня розвинутого логічного мислення та 0% слаборозвинутого логічного мислення.

- Фактор С (фактор емоційна стійкість-нестійкість): I а II групи більшість всього мають середній рівень емоційної стійкості.

2. Тест ДДО А. Е. Климова. Методика визначення типу майбутньої професії.

- I та II група має більшу кількість студентів зі схильністю типу професій «людина-людина», «людина-природа» та «людина-худ.образ». Такі студенти більш усього підходять до професії, які потребують обслуговування людей, в тому числі і професії психолога.

3. Методика визначення стрессостійкості й соціальної адаптації Холмса й Раге.

- II група має більшу кількість студентів з високим рівнем

стресостійкості. Такі студенти характеризуються низьким ступенем стресового навантаження.

- В процесі порівняння I та II групи за рівнями показника стресостійкості, було отримано $T_{emp} = 0,6$ яке за значенням менше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,6) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 250,03 балів, II група має 231,34 балів, тобто пороговий рівень стресостійкості.

4.Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності (Г.Я.Розен).

- I група і II група великий відсоток студентів виявило помірну перептивно-невербальну компетентність, тобто ці студенти вміють бути уважними до своїх проблем та проблем оточуючих їх людей.

5.Опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (Реан А.А.)

- I група: 26,23% студентів мотивовані на успіх; у 62,3% мотиваційний плюс яскраво не виражений; 11,48% студентів мотивовані на невдачу.

- II група: 37,93% студентів мотивовані на успіх; у 55,17% мотиваційний полюс яскраво не виражений; 6,9% студентів мотивовані на невдачу.

6. Психологічна оцінка організаторських здібностей особистості в рамках організованої групи (Л.И.Уманский, А.Н.Лутошкін, А.С.Чернишов, Н.П.Фетіскін).

- Психологічна вибірковість: у I групи студентів психологічна вибірковість проявляється рідко у 45,9% , у 39,34% епізодично проявляється, у 14,75% проявляється часто,а у 1,64% зовсім відсутня.У II групи психологічна вибірковість проявляється рідко у 31,03% студентів, у 31,03% проявляється епізодично та у 37,93% проявляється досить часто.

- Практично-психологічний розум: ця риса у I групи студентів проявляється рідко у 62,3% студентів, у 21,31% практично-психологічний розум проявляється епізодично, у 14,75% студентів проявляється досить часто,а у 1,64% зовсім ця риса відсутня. У II групі практично-психологічний розум проявляється досить часто у 34,48% студентів,у 24,14 ця риса

проявляється епізодично, у 37,9% практично-психологічний розум проявляється рідко, а у 3,45% ця риса зовсім відсутня.

- Психологічний такт: у I та II групи студентів така риса ,як психологічний такт проявляється епізодично.

- Соціальний вплив: у I групи студентів така риса,як соціальний вплив набрала більшу кількість відсотків,як якість яка не проявляється ,а у II групи студентів ця риса набрала більшу кількість відсотків , як риса яка проявляється епізодично.

- Вимогливість до людей: у I та II групи студентів така риса, як вимогливість до людей проявляється епізодично. Але у II групи студентів ця риса віражена яскравіше ніж у I групи. Можливо тут відіграє віковий фактор, так як студенти II групи старші за віком,ніж студенти I групи.

- Критичність: у студентів I групи кількість відсотків розділилась майже порівну між тим що у багатьох ця риса проявляється досить часто(37,7%), і між тим,що у багатьох риса проявляється епізодично(49,18%),а у студентів II групи найбільшу кількість відсотків зайняло те ,що у 62,07% студентів риса проявляється епізодично.

- Схильність до організаторської діяльності: у I групи велика кількість відсотків у студентів (59,02%) риса така ,як схильність до організаторської діяльності проявляється рідко, лише у 8.2 % ця риса проявляється досить часто. У II групі 72,41% студентів якість проявляється епізодично.

- Індивідуальні відмінності в організаторських здібностях: у I групи студентів кількість відсотків розділилась між тим,що ця риса проявляється епізодично у 34,43% студентів , і у 37,7% студентів ця риса зовсім відсутня. У II групи студентів така риса,як індивідуальні відмінності в організаторських здібностях проявляється досить часто у 34,48% студентів , у 13,79% проявляється епізодично, а у 51,72% ця якість проявляється рідко.

7.Методика діагностики емпатійних здібностей (В.В. Бойко)

- I група студентів: 22,95%- середній рівень емпатії,вони здатні розпізнавати емоції у інших людей,у 52,46% занижений рівень емпатії, у

24,59% низький рівень емпатії

- II група студентів: 24,14% - середній рівень, у 52,46% занижений рівень емпатії, у 24,59% низький рівень емпатії

8. Тайм-синдром менеджера Н. Водоп'янова

- Переживання обмеженості часу: у I та II групи середній рівень переживання обмеження часу, тобто ці студенти вміють помірно переживати обмеження часу.

- Напруга дефіциту часу: у I групи студентів напруга дефіциту часу знаходиться на середньому рівні на 59,02%, на низькому рівні 28,87% та на високому рівні 13,11%. У II групи студентів на низькому рівні напруги дефіциту часу 27,59% , на середньому рівні – 37,93% та на високому рівні 34,48%.

- Емоційне переживання дефіциту часу: у I групи студентів емоційне переживання дефіциту часу найбільше за кількістю відсотків на низькому рівні (40,98%), у 32,79% студентів на середньому рівні та у 26,23% на високому рівні. У II групи студентів емоційне переживання часу найбільше за кількістю відсотків на середньому рівні (51,72%), у 24,14% на низькому рівні та 24,14% на високому рівні.

- Продуктивність використання особистого часу: у I групи студентів продуктивність використання особистого часу за кількістю відсотків розподіляється майже рівномірно на низькому (45,9%) та середньому (47,54%) рівнях і всього 6,56% на високому рівні. У II групи студентів продуктивність використання особистого часу за кількістю відсотків розподіляється майже рівномірно на низькому (43,83%) та середньому (41,38%) рівнях і всього 13,79% на високому рівні.

- Залежність від роботи: у I групи студентів залежність від роботи за кількістю відсотків однаково на низькому (36,07%) та високому (36,07%) рівнях, а на середньому рівні 27,87%. У II групи студентів на низькому рівні залежності від роботи 44,83%, на середньому рівні 34,48% і на високому 20,69%.

- Агресія в ситуаціях дефіциту часу: У I групи більшість студентів (47,54%) має середній рівень агресії в ситуаціях дефіциту часу. У II групи більшість студентів має (55,17%) низький рівень агресії в ситуаціях дефіциту часу.

9.Методика діагностики рівня рефлексивності Карпова А.В.

- У I групи більшість студентів має низький (60,66%) рівень рефлексивності, а II група більшість студентів має середній (62,07%) рівень рефлексивності. Таким чином, це може говорити про те, що у 2 групи студентів більше розвинена здатність до аналізу себе самих, шляхом переосмислення дій, думок.

- В процесі порівняння I та II групи за рівнями показника рефлексивності, було отримано Темп = 5,1 яке за значенням більше Ткрит = 1,99. Це означає, що отримане емпіричне значення (5,1) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 107,29 балів, тобто низький рівень. II група має 125,59 балів – пороговий рівень рефлексивності.

10. Підібраний психодіагностичний комплекс методик був адекватним меті та завданням дослідження, дозволив отримати результати, які дозволили оцінити стан та психологічні особливості професійної компетентності студентів-психологів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Людина як суб'єкт діяльності характеризується певним поєднанням індивідуальних якостей, які сформувалися в нього в процесі онтогенезу. Об'єднання індивідуальних властивостей структурні комплекси в процесі виконання трудової діяльності призводить до утворення професійно важливих якостей та професійної компетентності.

Компетентність – це здатність особистості ефективно застосовувати набуті знання, уміння й навички у певній галузі професійної діяльності та повсякденній життєдіяльності.

Учені (О.Амослов, О.Бодальов, А.Деркач, Л. Карамушка, С.Максименко, А. Маркова, Л.Столяренко, В. Третьяченко, М.Холодна, О.Фастова та інші) акцентують увагу на особливій ролі соціальної компетентності в розвитку особистості й у процесі становлення майбутніх практичних психологів [90]. Адже набуття професійних знань психологом залежить від уміння приймати іншу людину такою, якою вона є, розуміти когнітивні передумови виникнення різних емоційних станів, пов'язувати їх із базовими формами захисту, адекватно визначити свій внесок у виникнення непорозумінь з іншими людьми, бачити стереотипні, деструктивні тенденції поведінки, які є не продуктивними для взаємодії з іншими людьми.

Н. А. Амінов и М. В. Молоканов виявили, що для успіху практичного психолога найважливішими якостями особистості є: загальний інтелект і стресостійкість, підтримуючий стиль спілкування. За їх даними, психолог уміє підтримувати контакт і стійкий до стресу при спілкуванні, може контролювати свою поведінку, емпатичний, самовпевнений, розслаблений, енергійний і самодостатній [13].

Для психолога важливо бути різнобічно підготовленим фахівцем, ерудованим в різних областях психології. Однак його професійна ерудиція включає в себе не тільки знання психології, але і певну сукупність знань в області філософії, історії, культурології, педагогіки, економіки, соціології,

політології, права, фізичної культури, математики, інформатики та концепцій сучасного природознавства.

Таким чином, процес професійного становлення студентів породжує якісну зміну професійної спрямованості, яка проявляється в динаміці і характері взаємозв'язку її структурних компонентів: мотивів вибору професії, - запальних мотивів і системи уявлень про обрану професію, і обумовлена етапом навчання (курсом) та специфікою одержуваної спеціальності.

Експериментальні матеріали, отримані в ході дослідження використовувалися для порівняння двох експериментальних груп.

Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК допомогла нам виявити, по фактору брехні та щирості майже всі студенти були щирі під час проведення діагностики. Більшість студентів товариські, ніж замкнуті, вони легко знаходять спільну мову з оточуючими, а це є важливою якістю майбутнього психолога. Студенти старших та молодших курсів розділилася на дві майже рівні половини, одні люблять працювати в команді, а інші на самоті. За фактором емоційної стійкості можна сказати, що студенти мають середній рівень емоційної стійкості.

Виявлення у випробовуваних схильності до певного типу професій здійснювалось за допомогою опитувальника для визначення типу майбутньої професії (ДДО А. Е. Клімова), який дозволив встановити, що в обох групах досліджуваних переважала схильність до професійної діяльності у сфері «людина-людина» (І група – 25%, ІІ група – 28,07%), «людина-природа» (І група – 30,08%, ІІ група – 15,79%), та «людина-художній образ» (31,71% та 42,11% відповідно), що цілком відповідає професійним вимогам до професії психолога, але серед студентів є схильні до професій «людина-техніка» та «людина-знак», що не сприяє до даної професії.

Дослідження рівня стрессостійкості нам показало, що високий рівень стрессостійкості мають студенти старших курсів. В процесі порівняння І та ІІ групи за рівнями показника стрессостійкості, було отримано Темп = 0,6 яке за

значенням менше $T_{крит} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (0,6) знаходиться у зоні незначущості. За середнім значенням I група має 250,03 балів, II група має 231,34 балів, тобто пороговий рівень стресостійкості. Перцептивно-невербальна компетентність визначили за допомогою методики Г.Я.Розен, вона показала, що студенти молодших та старших курсів мають помірну перцептивно-невербальну компетентність, тобто ці студенти вміють бути уважними до своїх проблем та проблем оточуючих їх людей. Опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі (Ренан А.А.) встановив, що у багатьох студентів мотиваційний полюс яскраво не виражений, але є студенти які мотивовані на успіх (I група- 26,23%, II група- 37,93%). Психологічна оцінка організаторських здібностей особистості в рамках організованої групи (Л.И.Уманский, А.Н.Лутошкін, А.С.Чернишов, Н.П.Фетіскін) дозволила виявити, що практично-психологічний розум проявляється часто у студентів старших курсів, ніж у молодших. Вимогливість до людей ця риса яскравіше виражена у II групі, ніж у I. У I групі вона проявляється епізодично. Схильність до організаторських здібностей у I групі проявляється рідко (59,02%), а у II групі проявляється епізодично (72,41%). Методика діагностики емпатійних здібностей (В.В. Бойко) встановила, що у більшості студентів занижений рівень емпатійних здібностей (I група - 52,46%, II група - 52,46%); тільки 22,95% I групи та 24,14% II групи мали їх середній рівень.

Переживання обмеженості часу, яке ми виявили за допомогою методики тайм – синдром Н. Водоп'янова дозволила виявити, що у I та II групи середній рівень переживання обмеження часу, тобто ці студенти вміють помірно переживати обмеження часу; напруга дефіциту часу: у I групі студентів напруга дефіциту часу знаходиться на середньому рівні на 59,02%, на низькому рівні 28,87% та на високому рівні 13,11%. У II групі студентів на низькому рівні напруги дефіциту часу 27,59%, на середньому рівні – 37,93% та на високому рівні 34,48%; емоційне переживання дефіциту часу: у I групі студентів емоційне переживання дефіциту часу найбільше за

кількістю відсотків на низькому рівні (40,98%), у 32,79% студентів на середньому рівні та у 26,23% на високому рівні. У II групи студентів емоційне переживання часу найбільше за кількістю відсотків на середньому рівні (51,72%), у 24,14% на низькому рівні та 24,14% на високому рівні; продуктивність використання особистого часу: у I групи студентів продуктивність використання особистого часу за кількістю відсотків розподіляється майже рівномірно на низькому (45,9%) та середньому (47,54%) рівнях і всього 6,56% на високому рівні. У II групи студентів продуктивність використання особистого часу за кількістю відсотків розподіляється майже рівномірно на низькому (43,83%) та середньому (41,38%) рівнях і всього 13,79% на високому рівні; • Залежність від роботи: у I групи студентів залежність від роботи за кількістю відсотків однаково на низькому (36,07%) та високому (36,07%) рівнях, а на середньому рівні 27,87%. У II групи студентів на низькому рівні залежності від роботи 44,83%, на середньому рівні 34,48% і на високому 20,69%; агресія в ситуаціях дефіциту часу: у I групи більшість студентів (47,54%) має середній рівень агресії в ситуаціях дефіциту часу. У II групи більшість студентів має (55,17%) низький рівень агресії в ситуаціях дефіциту часу.

Рівень рефлексивності виявили за допомогою методики Карпова А.В. , вона дозволила виявити, що у I групи більшість студентів має низький (60,66%) рівень рефлексивності, а II група більшість студентів має середній (62,07%) рівень рефлексивності. Таким чином, це може говорити про те, що у II групи студентів більше розвинена здатність до аналізу себе самих, шляхом переосмислення дій, думок. В процесі порівняння I та II групи за рівнями показника рефлексивності, було отримано $T_{\text{емп}} = 5,1$ яке за значенням більше $T_{\text{крит}} = 1,99$. Це означає, що отримане емпіричне значення (5,1) знаходиться у зоні значущості. За середнім значенням I група має 107,29 балів, тобто низький рівень. II група має 125,59 балів – пороговий рівень рефлексивності

1. Встановлена схильність до майбутньої професії психолога у більшості

досліджуваних; в той же час у чверті їх такої схильності не встановлено.

2.Встановлені індивідуально-психологічні характеристики особистості, які виявляють придатність до професійної діяльності психолога: екстравертивність, низький рівень нейротизму, високий рівень соціально-психологічної адаптації, високий та пороговий рівні стресостійкості; помірний рівень комунікативних та організаційних здібностей у студентів старших курсів.

3.Встановлений недостатній рівень емпатії, низький рівень комунікативних та організаційних здібностей у студентів молодших курсів.

У якості загальної гіпотези сформульовано положення про те, що більшість студентів свідомо підійшли до вибору своєї майбутньої професії, яка вимагає розвиненості таких компетенцій як: високий рівень емпатії та емоційних якостей, самоконтролю, стресостійкості, спрямованість особистості на сферу діяльності «людина-людина», достатні комунікативні та організаційні якості. Загальна гіпотеза підтвердилась.

В якості емпіричних гіпотез сформульовані наступні:

1.Припустимо, що у частини студентів рішення було ситуативним та професійні компетенції не сформовані на достатньому рівні та потребують подальшого розвитку. Гіпотеза підтвердилась.

2.Припускаємо, що професійні компетенції студента-психолога, такі як: емпатії, комунікативні, та організаційні навички розвиваються під час навчання у вищому навчальному закладі. Гіпотеза підтвердилась.

Відібраний комплекс психодіагностичних методик для дослідження цих показників був адекватним та дозволив провести комплексний аналіз та оцінку стану та психологічних особливостей професійної готовності. Підібраний нами психодіагностичний комплекс методик був адекватним меті та завданням дослідження, дозволив отримати результати, які дозволили оцінити стан та психологічні особливості професійної готовності та професійної компетентності.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Рекомендується під час навчання студентів-психологів проводити дослідження для з'ясування динаміки та стану психологічних особливостей професійної компетентності майбутніх фахівців.

2. Рекомендується під час навчання студентів-психологів застосовувати запропонований психодіагностичний комплекс для діагностики стану психологічних особливостей професійної компетентності майбутніх фахівців.

3. Для корекції стану та особливостей професійної готовності та компетентності, та усунення негативних впливів на психіку студента пропонується проводити психотренінги, направлені на поліпшення та удосконалення професійно-важливих якостей майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва Е.Ю. Психологічні особливості самостійності особистості / Е.Ю. Алієва. – К., 2013. – С. 17–18. 2.
2. Артемова О.І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О.І. Артемова. – Режим доступу : <http://socialscience.com.ua/article/186>.
3. Артющин Л.М. Праця в особливих умовах лекцій / Л.М. Артющин, С.П. Мосов, О.Р. Охременко. – К. : Хімджест, 2004. – 94 с.
4. Баклицький І.О. Психологія праці / І.О. Баклицький. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 655 с.
5. Батраченко І.Г. Психологічні закономірності розвитку антиципації людини : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Іван Георгійович Батраченко. – Одеса, 2010. – 37 с.
6. Бикова О.В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олена Валентинівна Бикова. – К., 2001. – 21 с.
7. Борисюк А.С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / Алла Степанівна Борисюк. – К., 2011. – 38 с. 175
8. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Методика та організація наукових досліджень із психології. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.
9. Боярин Л.В., Бучко Т.М., Блискун О.О., Завацька Н.Є. Соціальнопсихологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій молоді та їх адаптації до професійної діяльності. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2021. – № 3 (56). – Т. 1. – С. 70–77.
10. Боярин Л.В., Завацький Ю.А. Соціально-психологічні особливості самореалізації молоді та її життєстійкості: інтернальний та екстернальний виміри. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи :

зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2022. – № 2 (58). – С. 15–24.

11.Боярин Л.В. Проблеми особистісно-професійної самореалізації фахівця в умовах професійної діяльності соціономічного типу // Особистіснопрофесійна адаптація фахівців соціономічного профілю у проблемогенному соціумі : монографія / За ред. І.Є. Жигаренка, Н.Є. Завацької. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. – С. 23 – 37.

12.Булах І.С. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів : навч.-метод. посіб / І.С. Булах, Л.В. Долинська. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 114 с.

13.Бут В.П. Формування професійно важливих якостей газодимозахисниківрятувальників МНС України : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.09 / Віталій Петрович Бут. – К., 2008. – 20 с.

14.Вавринів О.С. Соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Олена Степанівна Вавринів. – Сєверодонецьк, 2020. – 265 с.

15.Вавринів О.С. Емпатія в структурі особистості майбутніх рятувальників, як фахівців екстремального виду діяльності / О.С. Вавринів // Journal 176 Sciences of Europe. – № 46(46). – Vol. 2. – Praha (Czech Republic) : Sciences of Europe, 2019. – P. 59–64.

16.Вавринів О.С. Емпіричне дослідження емпатійності майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень», 12-13 липня 2019 р., м. Київ. – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. – Ч. 2. – С. 61–64.

17.Вавринів О.С. Емпіричне дослідження психологічних особливостей майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 1 (42). – Т. 2. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 147–158.

- 18.Вавринів О.С. Професійна мотивація майбутніх рятувальників до діяльності в особливих умовах / О.С. Вавринів // Матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів», 15 лютого 2018 р., м. Кривий Ріг. – Кривий Ріг : Донецький юридичний інститут МВС України, 2018. – С. 343–345.
- 19.Варус В.І. Фізіолого-гігієнічне обґрунтування превентивної реабілітації як напрямку в медичному забезпеченні професійної надійності і здоров'я операторів : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : 14.02.01 / Василь Іванович Варус. – К., 1995. – 47 с.
- 20.Військова психологія та педагогіка / авт. кол. : Л.А. Снігур, О.А. Хижняк, Є.М. Подтергера, Е.І. Сарафанюк, К.П. Аветісян, О.Ю. Булгакова / за заг. ред. Л.А. Снігур. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. – 576 с.
- 21.Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія / Ж.П. Вірна. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003.– 320 с.
- 22.Вірна Ж.П. Неврогенез професійних деструкцій особистості / Ж.П. Вірна // Психологічні перспективи. – 2012. – № 19. – С. 84–91.
- 23.Власенко Ю.О. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.01 / Юлія Олександрівна Власенко. – Одеса, 2003. – 20 с. 178
- 24.Волошенко О.В. Творчість як складова професійної самореалізації педагога / О.В. Волошенко, В.І. Хрипун. – Черкаси : ЧОПОПП, 2009. – 34 с.
- 25.Воляннюк Н.Ю. Психологічні засади професійного становлення тренеравикладача : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Наталія Юріївна Воляннюк. – К., 2006. – 34 с.
- 26.Гомонюк В.О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення / В.О. Гомонюк // Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka – 2013». – Vol. 22. –

Psychologia i socjologia. Politologija. – Przemisl : Nauka i studia, 2013. – S. 21 – 26.

27. Грищенко С. Самоактуалізація майбутнього фахівця соціальної сфери в контексті організації самостійної навчальної діяльності / С. Грищенко // Рідна школа. – 2010. – № 3. – С. 36–39. 36. Грязнов І.О. Теоретико-методичні засади морального виховання майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Ігор Олександрович Грязнов. – Тернопіль, 2005. – 420 с.

28. Гулеватий А.А. Формування психологічної готовності майбутніх фахівців з вищою освітою до використання комп'ютерної техніки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Андрій Анатолійович Гулеватий. – Хмельницький, 2005. – 191 с.

29. Гупаловська В.А. Професійна самореалізація та суб'єктивне благополуччя жінки // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2005. – Т.7. – №1. – С. 90–97.

30. Гупаловська В.А. Самореалізація особистості як наукова проблема / В.А. Гупаловська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2002. – № 1. – С. 4–7. 179

31. Діденко О.В. Формування професійної творчості майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія / О.В. Діденко. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2009. – 407 с.

32. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійно-виховної діяльності педагога : монографія / О.А. Дубасенюк. – Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 367 с.

33. Дунець Л.М. Психологічні умови формування професійної мотивації слухачів вищого військового навчального закладу : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Лілія Михайлівна Дунець. – Хмельницький, 2000. – 18 с.

34. Дьоміна Г.А. Психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх

соціально-психологічних працівників / Г.А. Дьоміна // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – Т. VII. Екологічна психологія. – Вип. 32. – С. 73–79.

35.Євсюков О.П. Психологічне прогнозування професійної надійності фахівців діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС : монографія / О.П. Євсюков, О.В. Тімченко. – Х. : НУЦЗ, 2007. – 288 с.

36.Желаго А.М. Соціально-психологічні детермінанти професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Анатолій Миколайович Желаго. – Х., 2014. – 24 с.

37.Завірюха В.В. Формування здатності до професійного самозростання студентів в умовах інноваційного навчання : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 / Валентина Василівна Завірюха. – К., 2007. – 20 с. 180

38.Зарицька В.В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Валентина Василівна Зарицька. – Х., 2006. – 21 с.

39.Іванова С.В. Критерії та показники розвитку професійної компетентності вчителів біології в закладах післядипломної педагогічної освіти / С.В. Іванова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2010. – Вип. 52. – С. 152–156.

40.Кальниш В.В. Психофізіологічні системні механізми формування працездатності операторів : автореф. дис. ... д-ра біол. наук : 14.03.26 / Валентин Володимирович Кальниш. – К., 1996. – 32 с.

41.Капля А.М. Соціалізація курсантів / А.М. Капля – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 63–68.

42.Карамушка Л.М., Ткалич М.Г. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій) : монографія. – Запоріжжя : Просвіта, 2009. – 262 с.

- 43.Католик Г. Техногенні катастрофи: психологічна допомога очевидцям та постраждалим / Г. Католик, І. Корнієнко. – Львів : Червона калина, 2003. – 144 с.
- 44.Келен Л.М. Особливості трансформування мотивів у процесі професійної переорієнтації вчителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Л.М. Келен. – К., 1998. – 24 с.
- 45.Климчук В.О. Математичні методи у психології / В.О. Климчук. – К.: Освіта України. – 2009. – 288 с.
- 46.Коваль І.С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Ігор Святославович Коваль. – Львів, 2017. – 304 с.
- 47.Коваль І.С. Особливості формування особистості для діяльності в екстремальних умовах / І.С. Коваль, Р.Л. Ткачук // Особистість в 181 екстремальних умовах : зб. тез IV наук.-практ. конф., 29 листопада 2011 р., м. Львів. – Львів, 2011. – С. 79–81. 5
- 48.Коваль М.С., Коваль І.С. Основні принципи професійної підготовки майбутніх рятувальників // Військова освіта. Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. – 2021. – №2(44). – С. 100–107.
- 49.Ковальова А.В. Педагогічні умови самореалізації старшокласників у навчально – виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07 / Антоніна Валеріївна Ковальова. – Луганськ, 2005. – 20 с.
- 50.Piechka L., Honchar M., Koval M., Kusiya M., Lytvyn A., Levchuk N. Innovative Educational Environment in the Conditions of Educational Reform: Neuropsychological Approach // BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 2022. – № 13. – P. 80–93.
51. Piletska L., Bocheliuk V., Panov N., Yaremchuk V., Borysiuk A. Authority as a factor of formation of a leader's personality and life position // ASIA LIFE SCIENCES Supplement. – 2019. – № 21(1). – P. 445–461.

52. Piletska L., Popovych I., Kononenko O., Kononenko A., Stynska V., Kravets N., Blynova O. Research of the Relationship between Existential Anxiety and the Sense of Personality's Existence // *Revista Inclusiones*. – 2020. – Vol. 7 num Especial. – P. 41–59.
53. Popovych I., Chervinskyi A., Kazibekova V., Chervinska I., Machynska N. Empirical research of the typology of social expectations of the personality // *Amazonia Investiga*. – 2021. – № 10(43). – P. 112–122.
54. Popovych I., Halian O., Geiko Ie., Zaverukha O., Spyska L., Bokhonkova Yu., Fedyk O. Research on the Correlation between Subjective Control and the Indexes of Study Progress of Bachelors of the Faculty of Physical Education and Sport // *Revista Inclusiones*. – 2020. – № 7(Especial). – P. 497–511.
55. Popovych I., Tkach T., Sirko R., Rudenko L., Sokolova H., Slobodianyuk V., Blynova O. Research on Mental States of Anxiety of FirstYear Cadets of the University of Life Safety // *Revista Inclusiones*. – 2020. – № 7(Especial). – P. 264–278.